

İNANCIN, ŞEKAVETİN VE SİYASETİN ŞEKİLENDİRDİĞİ BİR ORTA ANADOLU KAZASI: ZÜNNUNABAD

A CENTRAL ANATOLIAN TOWNSHIP (KAZA) SHAPED BY FAITH,
CRIMINALITY AND POLITICS: ZÜNNUNABAD

MURAT ALANDAĞLI*

Sorumlu Yazar

Öz

Zünnun kelimesinin bir iskân birimine ad olarak verilmesinin dinî, idarî ve sosyo-kültürel nedenleri bulunmaktadır. Osmanlılardan önce Danişmendli ve Selçuklu idarelerinde kalmış olmasından dolayı Zünnunabad bölgesi önemli bir Türkmen havzası olarak görülebilir. İsim olarak Tanûn-özü'nden Zünnun-özü'ne geçişi de bu minvalde ele alınabilir. Her ne kadar Osmanlı öncesi dönemde kaza olduğu ifade edilse de Amasya havalisine ait ilk dönem tahrir kayıtlarında bu durumu teyit edici bilgiye rastlanılmamıştır. XV. yüzyılın sonlarından XVI. yüzyılın sonlarına kadar Zünnunabad köyleri Geldiklanabad kazasına bağlı olarak Osmanlı idaresinde yer almışlardır. Bu durum, siyasi, malî, askerî ve özellikle de sosyo-kültürel nedenlerle sık sık şekillenen idarî sınır değişikliklerine yol açmıştır. Yine özellikle mühimme kayıtlarının işaret ettiği şekliyle bölgenin kendine has coğrafi yapısı ve buradaki Kızılbaş ve eşkıya taifesinin çokluğu gibi etkenlerin, daha büyük bir idarî birim içerisinde eritilmesi gibi bir düşüncenin müstakil bir kaza teşkilini sağladığı düşünülebilir. Kazaya ait ilk derli toplu bilgiler 1643 yılı avarız defterinde yer almaktadır. Sonrasındaki hurufat, nüfus ve temettuat defterlerinde de kaza statüsünü koruduğu anlaşılmaktadır. Çalışma, Tanunözü çayı sahası/havza sınırları içerisinde, bugün mevcut olan yerleşmelerin, kaynakların el verdiği ölçüde geçmişe taşınmasından ibarettir. Sivas, Tokat, Amasya, Çorum üzerinden Canik'e uzanan ulaşım ağı üzerinde yer alan Zünnunabad kazasındaki değişikliklere nelerin sebep olduğu hususu çalışmanın temel saiklerinden biri olarak ön plana çıkmaktadır. Tespit edilenler arasında bölgedeki Kızılbaş/Alevilerce saygı duyulan önemli bir ziyaretgâh merkezi olan Baba Zünnun türbesi ile hiç şüphesiz Elvançelebi Zaviyesi yer almaktadır. Çalışma temelde iki husus üzerine odaklanmaktadır. Bunlardan birincisi inanç, siyaset ve isyanın gölgesinde şekillenen bir Orta Anadolu kazası olan Zünnunabad'ın uzun erimli iskân ve nüfus yapısının gözler önüne serilmesidir. İkincisi ise daha ziyade Osmanlı arşiv kaynaklarında Alevi/Kızılbaş iskân sahalarına dair bir takip ve tespit incelemesi yapılabilir mi? şeklindeki soruya cevap olacak muhtevadan ibarettir. Bu sebeple Zünnunabad özelinde iskân ve nüfusa dayalı çalışmalarda kullanılan kaynaklar merkeze alınarak bölgedeki Alevi/Kızılbaş varlığının tespit ve takibinin mümkün olup olmadığına dair izahlara yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Zünnunabad, Baba Zünnun, Elvançelebi, Amasya, Geldiklanabad, Tanûn-özü.

Abstract

There are religious, administrative and socio-cultural reasons for giving the word Zünnun as a name to a settlement unit. Zünnunabad region, it can also be seen as an important Turkmen

Araştırma Makalesi / Künye: ALANDAĞLI, Murat. "İnancın, Şekavetin ve Siyasetin Şekillendirdiği Bir Orta Anadolu Kazası: Zünnunabad". Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 115 (Eylül 2025), s. 85-126. <https://doi.org/10.60163/tkhcbva.1601131>

* Doç. Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, E-mail: muratalandagli@osmaniye.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5136-4910

basin because it was under Danishmenian and Seljuk rule before the Ottoman administration. The transition from Tanûn-özü to Zünnun-özü as a name can also be considered in this way. Although it is stated that it was a township (Kaza) in the pre-Ottoman period, no information confirming this situation was found in the early census records of the Amasya region. From the end of the XVth century to the end of the XVIth century, the villages of Zünnunabad were under the Ottoman administration under the township of Geldiklanabad. This situation led to administrative boundary changes that are frequently shaped by political, financial, military and especially socio-cultural reasons. Again, it can be thought that factors such as the unique geographical structure of the region and the abundance of the kizilbash and bandit gang here, as indicated by the ammunition records, provided the formation of an independent township of the idea of melting the region within a larger administrative unit. The first comprehensive information about the township is contained in the 1643 avariz book. It is understood that it maintained the status of a township in the subsequent Hurufat, population and dividend books. The study consists of moving the present site/settings within the basin boundaries of Tanunözü Stream into the past. One of the main motives of the study is what caused the changes in the Zünnunabad township, which is located on the transportation network extending to Canik via Sivas, Tokat, Amasya and Çorum. Among those identified are the tomb of Baba Zünnun, an important center of visit respected by the Kızılbaş/Alevis in the region, and undoubtedly the Elvançelesi lodge. The study is basically shaped on two issues. The first is to reveal the long-term settlement and population structure of Zünnunabad, a Central Anatolian accident shaped by faith, politics and rebellion. The second one is more of a content that will answer the question “Can a follow-up and detection study be conducted regarding Alevi/Kızılbaş settlement areas in Ottoman archive sources?” For this reason, the sources used in the studies based on settlement and population in Zünnunabad were centered and explanations were given about whether it was possible to detect and trace the presence of Alevi/Qizilbash in the region.

Key Words: Zünnunabad, Baba Zünnun, Elvançelesi, Amasya, Geldiklanabad, Tanûn-özü.

Giriş

Zünnunabad’ın Danişmendli havzasında yer alması bakımından Osmanlı İmparatorluğu’nun kuruluş hikâyesinden, XVI. yüzyıl buhranı olarak bilinen Celali kargaşası, XIX. yüzyılın idarî düzenlemelerinin sonucu olarak Nogay muhacirlerinin iskânına kadar uzanan köklü ve renkli bir hikâyesi bulunmaktadır (BOA. CA. 272-12-43/63-9, 28.01.1925; BOA. CA. 272-11, 12/38-1). Bölgenin sosyo-kültürel önemine dair belki de en açık izahları son dönem Sivas salnâmelerinde görmek mümkündür. Nitekim bu kaynaklarda sıklıkla “Eîzze-i kiramdan Elvançelesi, Zünnûn-ı Mısri, Şeyh Şebli, Dilek Ata Sultan, Meyane Sultan, Biges Sultan ve Balum Sultan bu kazada medfûn” şeklindeki izah ile bölgedeki kültürel ve itikâdî zenginlik ifade edilmiştir (SVS. DO2457,449). Bu köklü ve zengin mirasına rağmen kazanın Amasya üzerine yapılmış çalışmalarındaki sığ izahların haricinde derli toplu ele alındığı söylenemez. Çalışmada da yer yer belirtildiği üzere ilk başlarda Amasya’nın Geldiklanabad kazası dâhilinde bulunması ve son dönemlerde ise Mecitözü’ne bağlanmasının sebep olduğu bir takip ve tespit sıkıntısı bölgeye dönük araştırma gayretlerinin önündeki muhtemel engel olarak görülebilir (SVS. DO2467, 101; DO2467, 153; SVS. DO2467, 712; DO2457, 239-240). XV. yüzyıl ile XIX. yüzyıl arasında ortaya çıkmış idarî birimlerin incelenmesi hakikaten zordur. Öncelikle söz konusu idarî değişimin tam olarak ne zaman gerçekleştiğinin tespiti bazen mümkün olamamaktadır. Bir diğer zorluk ise kazayı oluşturan köylerin öncesinde hangi nahiye veya kazaya bağlı olduğunun tespitinde yaşanan sıkıntılardır. Zünnunabad’ın tam olarak ne zaman kaza statüsünü kazandığı bilinmemektedir. Amasya livâsına ait ilk tahrir örneklerinde idarî bir hüviyeti tespit edilemeyen Zünnunabad, 1643 yılı avariz defterinde kaza olarak yer almaktadır. Zünnunabad’ın idarî durumuna dair mühimme kayıtlarından kimi

bilgilere erişilmektedir. Bunlardan ilki Nazar ve Yunus isimli sipahiler ile Zünnun köyü reayası arasındaki mera ve otlak anlaşmazlığına dairdir. Sipahilerden Nazar'ın köydeki pek çok kişiye zulmettiğini içeren bu kayda göre Zünnun H.985/1572-73 tarihinde henüz köy statüsündedir (A.DVNS.MHMD.31/340). H.990/1582-83 yılına ait bir başka mühimme kaydında ise "Zünnunabad kadısı" hitabı yer almaktadır (A.DVNS.MHMD.48/324). İki mühimme kaydındaki izahlar dahilinde Amasya mufassal tahrir defterinin hazırlanmasını müteakip 5-10 yıllık bir sürede Mecitözü ve Geldiklanabad kazalarındaki bazı köylerin Elvançelebi, Tanun/Danın köyleri merkeze alınarak Zünnunabad adlı bir idari birimin teşkil edildiği düşünülebilir. Bu gelişmenin ise Osmanlı taşrasında XVI. yüzyıl sonlarında zeâmet veya ser-askerlerin idarî görev almaları noktasındaki isteklerinin bir sonucu olması mümkündür. XV. yüzyılda Osmanlı taşra idarî yapısında yer almayan kazanın XVI. yüzyılda belirmesi ve sayılarındaki artışı da bu mahiyette okumak gerekmektedir (Gökçe, 2006, 236-238; Gökbilgin, 1965,54). Çorum'dan Amasya istikametine doğu-batı yönünde uzanan Karadağ'ın oluşturduğu doğal bir sınır içindeki verimli arazisi, uygun iklim özellikleri ve yeterli su kaynakları gibi şartlarının da etkisiyle Geldiklanabad kazasından ayrılarak idarî birim hüviyet kazandığı söylenebilir (Faroqi, 1984, 12-15). Değişik yükseltideki sıralı dağlar arasında yer alan bölge, Tokat, Amasya'dan Çorum ve Samsun'a seyreden nispeten işlek güzergâhta yer almaktadır (Bz. Harita). Nihayet bölgedeki iskânın itikâdi mimarları olarak görülebilecek olan tekke, türbe ve zaviyeler de bölgedeki iskanın şekillenmesinde önemli rol oynamışlardır. Elvançelebi başta olmak üzere Zünnun tekkesi, Şeyh Şibli Türbesi vb. yapılar bölgedeki nüfusu sosyo-kültürel ve itikâdi bakımdan beslemişlerdir. Tarihi tam olarak tespit edilemese de 1576-77 ile 1586-87 gibi dar ve 1576-77 ile 1643 yıllarına kadar uzanan çok daha geniş bir dönemde idarî değişimin gerçekleştiği söylenebilir.

Zünnunabad'ın kaza statüsünü kazanış hikâyesinin aksine bu statüsünü kaybederek Mecitözü kazasına bağlanması nispeten daha açık bir şekilde görülmektedir. Amasya livası mutasarrıfı, hâkim, müdür, kâtip ve nazır ile çokça azanın imzasının yer aldığı 23 Eylül 1280/5 Ekim 1864 tarihli ve 22 numaralı mazbatadan, Amasya sancağına bağlı Zünnun kazasının birkaç adet köyden oluştuğu ve bu nedenle müdüriyet maaşlarının dahi ödenemediğinden bu görev için kimsenin gitmek istemediği, gidenlerin ise birkaç aylık kısa bir süre durduktan sonra istifa ettikleri anlaşılmaktadır. Bu durumdan Zünnunabad köyleri ahalisinin de olumsuz etkilendiği gerçeği dahilinde kendisine sınır Mecitözü kazasına bağlanması ve kazanın da ilhakinin çok daha doğru olacağı ifade edilmiştir (MVL.689/18; Hüseyin Hüsâmeddin, 2022, 335).

Çalışmada Zünnunabad'a ait belirlenen doğal bir sınır, Tanunözü çayı havzası, esas alınarak geçmişten günümüze devam eden bir inceleme metodu kullanılmıştır. Retrogressif olarak adlandırılan bu yönetime göre, araştırma sahasının mevcut durumu başlangıç için referans alınır (Gümüşçü, 2016, 337). Haliyle Tanunözü Çayı havzası sınırları içerisinde bugün mevcut yerleşmeler temel alınarak, yerleşmeler ve sınır, geriye doğru seyreden bir takip aşaması sürdürülebilir. Böylece çalışmaya, daha ziyade siyasî, idarî ve sosyal temalı konulara yoğunlaşmış tarihçilerin giderek daha çok meylettikleri "mekânsal tarih" çalışması örneği olarak da bakılabilir. Bu tür çalışmalarda, idari, sosyal, iktisadi sınırlar yerine, özellikle küçük sahalar için doğal bir sınır esas alınarak meselenin kapsamı kolayca netleştirilebilir. Araştırmacının ilgi alanlarına yönelmesine imkân ve kolaylık sağlayan bu metot sayesinde peyzaj, siyaset, bölge, sınır, mimarlık, harita, altyapı, doğa, kent, ev, protesto vb. çokça husus incelenmektedir. Daha ziyade insanî bölgeselliği öncüleyen bu tür çalışmalarda araştırma sahasındaki ekonomi, sosyal ve kültürel etkenler bir potada eritilmekte ve

mekânın politik, idarî ve sosyo-kültürel kimliği ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Tarihin mekânsal boyuta olan yönelişinin bir sonucu olarak görülebilecek olan bu metot sayesinde popüler konu ve yönelimin merkezinde olmayan sahalara da araştırmacıların radarına girmiştir (White, 2010; Lawson-Bavaj-Struck, 2021)¹. Spatial history/ Mekânsal tarih çalışmalarında insan ile mekân arasındaki ilişki, farklı bir metot ve söylem ile disiplinler arası bir yaklaşımla ortaya konulabilir (Gümüşçü, 2023, 79-122; <https://scalar.fas.harvard.edu/imperiia/what-is-spatial-history>). Zünnunabad da sınır kavramının yer yer belirsizleştiği, kendine has koşulların tetiklediği kıyıda köşede kalış hikayesi bakımından mekânsal tarih araştırmalarına konu olabilir.² Çalışma ayrıca tarihsel olarak Alevi/Kızılbaş nüfusun yoğun olduğu bölgeleri önceleyen ve bu yönleriyle nüfus ve iskân temalı çalışmalara konu olup olmayacaklarına dair bir örnektir. Bu bakımdan daha ziyade yerleşim yerleri üzerinde yürütülen iskân ve demografi çalışmalarını itikâdî bakımdan da renklendirmeyi amaçlayan bir uğraş olarak ele alınabilir. Bugün Alevi olduğunu bildiğimiz iskân mahallerinin geriye doğru takibi iki yönlü olarak ele alınmıştır. Bunlardan ilki, iskân mahallerinin takip, değişim ve dönüşümlerini, kararlılıklarını, kuruluş veya kayboluş hikayelerini barındırmaktadır. İkincisi ise adeta altı asrı bulan bir geriye gidiş serüveninde takibi yapılan iskân mahallerinin üzerindeki insan unsuru ve bu unsurun itikâdî yönüne ait ipuçlarına eğilmektedir. Bunun ne kadar mümkün olabildiği veya olamamış ise nedenlerine dair izahlara çalışmada rastlanılmaktadır.

1- Onomastik (İnanç, Boybeyi ve Celali) ve İdarî Hüviyetin Gölgesinde Zünnun Adı

Dünya genelinde insanoğlunun tarihî, siyasî ve sosyo-kültürel dayanaklar dâhilinde mesken edindiği yerleri isimlendirmede ön plana çıkan kimi hususiyetler vardır. Bulunulan yerin bazı coğrafi özellikleri, kurucu kişi, hanedan, boy, aşiret beylerinin isimleri ile bölgenin tarihsel ve sosyolojik derinliği bu tür etkenler arasında yer almaktadır. Bu minvalde her birimize sıradan gelen yer adlarının kendilerine ait hikâyelerinin olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır. Çalışmanın esasını oluşturan Zünnunabad'ın idarî, malî, sosyo-kültürel ve demografik yapısına ait bilgilere geçmeden evvel, söz konusu hikâyesine bakmak gerekmektedir. Bunlardan ilkinin inanç yönü ağır basmaktadır. Zünûn kelimesi Kur'an'da Yunus Peygamber'in lakaplarından biri olarak yer almaktadır (Harman, 2013, 598). Bu kullanım, Yunus'un denize atılmasıyla bir balık tarafından yutularak Filistin sahillerine çıkarılması yönündeki düşünceden kaynaklanmış olmalıdır. Bu minvaldeki düşünce, İslâm dünyasının ilk sûfilerinden biri olan Zü'n-nûn el-Mısırî'nin şahsında daha da belirginleşir. Asıl adı Sevbân olan bu şahsın, “balık sahibi ve balıkçı” anlamındaki Zünnun ismini kullandığı anlaşılmaktadır. Rivayete göre tıpkı darda kalan Yunus gibi mücevher hırsızlığıyla suçlanan Sevbân'ın da imdadına balık/lar yetişmiştir (Tosun, 2013, 575). Zünnun, İslâmî akâidteki bu manalarından dolayı ilk dönemlerden itibaren şahıs ismi olarak kullanılmaya başlanmıştır (Yazıcı, 2002, 109).

İkincisinin ise siyasî ve kültürel yönü bulunmaktadır. Anadolu Selçuklu dönemi (1075-1308) kaynaklarında Zünnun isminin sık sık geçtiği görülmektedir. Danişmendli Melik Muhammed'in oğlu ve aynı zamanda Anadolu Selçuklu hükümdarı Sultan

1 <https://web.stanford.edu/group/spatialhistory/media/images/publication/what%20is%20spatial%20history%20pub%2020110.pdf>, <https://research-repository.st>

2 Çalışmayı okuma zahmetinin yanı sıra Spatial History bağlamında değerlendirilmesi gerektiği yönündeki fikirlerinden dolayı Sayın Prof. Dr. Osman Gümüşçü'ye çok teşekkür ederim.

Mes'ud'un (1116-1155) damadı olan Zünnun bu duruma örnek olarak verilebilir (Turan, 1996, 178, 192). Buradaki Zünnun ismi, "Gâzi-Melik Dânişmendî"den gelmektedir. Kutalmış oğulları ile olan akrabalığı ve isyanlara katılmalarından dolayı Melikşah döneminde Anadolu'ya sürgün edilen Danişmend Gazi, Kızılırmak ve Yeşilırmak havzalarında yer alan Niksar, Tokat, Amasya, Çorum ve Sivas havalilerinde hakimiyet tesis etmiştir (Turan, 1996, 112,113,115). Danişmendli hükümdarı Melik İzzeddin Mehmed Gâzi bin Melik Danişmend Ahmed Gazi'nin şehzâdesi olan Zünnun Gazi, amcası Melik Seyfeddin İsmail Gazi'nin hükümdarlığı zamanında Amasya'da doğmuştur. Babasının hükümdar olmasıyla birlikte Kayseri emiri olarak atanmıştır. Babasının H.537/1142-43 yılında ölmesinden sonra özellikle ağabeyi İbrahim Gazi ile Sungur (Yunus) ve Yağbasan isimli amca çocuklarının kendisini bu görevden etmeye dönük politika ve saldırılarıyla ilgilenmiştir (Turan, 1996, 178). Danişmendli sülâlesi arasında devam eden bu çekişmeyi fırsat bilen Sultan Mes'ud kısa süre sonra karşı taarruza başlamıştır. Melik Muhammed'in ölmesiyle dul kalan hanımı, Zünnun'un amcası ve Sivas meliki olan Nizâmeddin Yağbasan'ı Kayseri'ye davet ederek onunla evlenmiştir. Babası tarafından veliaht olarak işaret edilen Zünnun, annesi ve amcasının ortak iş birliği nedeniyle görev yapamamıştır. Kayseri'den Zamantı cihetine kaçmıştır. Zamanla Sultan Mes'ud'un desteğiyle Kayseri'yi amcasından almayı başarmıştır. Sultan Mes'ud Danişmendli havzasını ele geçirdikten sonra, Mecidözü olarak bilinen bölgenin idaresini damadı olan Zünnun Gazi'ye bırakmıştır. Zünnun Gazi, H.550/1155-56 yılına kadar buranın idaresinde görev yapmıştır (Hüseyin Hüsâmeddin, 2022, 175). Sultan Mes'ud'un ölümüyle yerine II. Kılıçarslan (1155-1192) geçmiştir. Barışçıl ve karşılıklı kazanımların belirgin olduğu Sultan Mes'ud döneminin aksine II. Kılıçarslan döneminde savaştıl bir politika etkin olmuştur. 1172 yılında güç bela Sivas'ta Danişmendli tahtına oturan Zünnun, bu sefer de II. Kılıçarslan'ın kendisi üzerine olan harekâtı sonucu Niksar havalisine kaçmıştır. II. Kılıçarslan'ın Danişmendlilerin Sivas kolunu oluşturan Sivas, Niksar ve Tokat havalisi ile sonraları da Amasya'yı ele geçirmesi üzerine Zünnun çareyi Bizans İmparatoruna sığınmakta bulmuştur (Turan, 1996, 204, 205; Kesik, 2019, 694-696). II. Kılıçarslan Darende ve Gedük'ün ardından Kayseri ve Zamantı havalisini ele geçirerek buradaki Zünnun (Dadun) idaresini sona erdirmiştir (Turan, 1996, 203). Bu durumda Zünnunabad'ın ilk kayıtlarda "Danûn-özü" olarak yer almasının bu şekildeki bir kullanımdan kaynaklanmış olması olasıdır. Zünnun'un idareci vasfından dolayı Mecidözü kazası Zünnunabad, Zünnun-özü olarak anılmaya başlanmıştır (Hüseyin Hüsâmeddin, 2022, 175; Turan, 1996, 178).

Bölgenin isimlendirilmesi noktasındaki üçüncü etken ise Celali olarak işaret edilen Baba Zünnun'dur. Baba Zünnun 1527 yılında Bozok havalisi Türkmenlerini yanına alarak bir isyan başlatmıştır. İsyanı imparatorluk idaresini bir hayli meşgul etmiştir (Solakzâde, 1989, 150-52). Celali İsyanları, Osmanlı İmparatorluğu'nda XVI. yüzyılın siyasî ve malî krizler ile askerî, idarî, demografik ve iklim değişikliği vb. pek çok olumsuz etkenin tetiklediği şiddet sarmalını işaret etmekteydi (Özel, 2018, 245-268). Bu sarmalın aşağıda hikâye edilecek olan üyelerinden biri olan Baba Zünnun, Cafarlı Halil Bey bin Kubad Bey'in oğludur. Amasya'nın Varay kasabasında doğmuştur. Varay'da tekke ve imareti olan Cengiz soyundan Ecaytu Noyan evladındandır. Kendisine Ece Sultanoğlu da denildiği Zünnun-nâme isimli vekâyi-nâmesinden anlaşılmaktadır. Baba Zünnun, babasının H.893/1487-88 yılındaki Osmanlı-Mısır/Memlûklü savaşında ölmesiyle boşalan Varay'daki zeâmetine mutasarrıf olarak atanmıştır. Akabinde Amasya valisi Şehzâde Sultan Ahmed'e intisâb etmiş ve onun kararıyla Varay Bey'i olmuştur. Daha sonra Şah İsmail'in daîlerinden olan Mardinli

Hoca Nureddin Şah Kulu'nun halifesi olan Celal Baba'ya bağlanarak hilafet-nâme almış ve kızılbaş olmuştur. Kızılbaş olmasıyla birlikte kendisine Zünnun Halife denilmeye başlanmıştır. Şah Kulu isyanı (1511) ve Amasya'nın isyancılar tarafından kısa bir süre işgal edilmesinden sonra Yavuz Sultan Selim'in tahta geçmesiyle (1512) Baba Zünnun, Amasya Varay üzerinden İran hududuna doğru çekilmiştir.

H.924/1518-19 yılında Şehzade Sultan Murad bin Sultan Ahmed Amasya'dan İran cihetine kaçmıştır. Şehzade Ahmed'in İran Şah'ından almış olduğu kuvvetle Sivas tarafına yapmış olduğu akınlara Baba Zünnun da katılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun bu dönemde batı seferleriyle uğraşmasından yararlanılarak Tokat ve Zile havalilerinde büyük tahribatlar yapılmıştır. H.931/1524-25'te başta Sivas, Tokat ve Amasya havalisini etkileyen ve tüm Anadolu'yu çevreleyen "sâikâ-i belâ" ortaya çıkmıştır. Çok geçmeden tüm Anadolu'yu şiddet sarmalamıştır. Bu kargaşanın sona erdirilmesi için atılan adımlar neticesinde Baba Zünnun H.933/1526-27 yılı Receb ayında yakalanarak idam edilmiştir. Maîyetindeki bazı adamları onun cenazesini alarak Mecitözü havalisine getirip adına bir türbe inşa ederek defnetmişlerdir. Baba Zünnun'un mezarının yer aldığı türbe Mecitözü havalisindeki Alevi/Kızılbaşlarca önemsenmektedir. Baba Zünnun'a ait olan bu türbenin daha sonraları Zünnû-ı Mısıri adınaymış gibi düşünülerek isimlendirildiği anlaşılmaktadır (Hüseyin Hüsâmeddin, 2022, 175,176).

Zünnun isminin kaynaklarına dair yukarıdaki izah muhtemel birkaç yaklaşımı havidir. Başkaca yaklaşımların da olması elbette muhtemeldir. Mevcut literatür dahilinde elde edilen bilgilerden yola çıkılarak "Zünnun" kelimesinin inançsal olarak İslamî, Danişmendlilerden kaynaklı idarî ve Celalilerden kaynaklı sosyo-ekonomik ve kültürel temellerinin bulunduğu söylenebilir. Bunlar içerisinde "âbâd" kelimesinden hareketle Danişmendli Melik Muhammed'in oğlu Zünnun Gazi ön plana çıkmaktadır. Nitekim "abâd" kelimesi herhangi bir bölgenin, sahanın bir kişi tarafından şenlendirilmesi, mamûr ve bayındır hale getirilmesini işaret etmektedir (Devellioğlu, 2002, 3). Eceâbâd, Hamidâbâd, Hüseyinâbâd, Murtazaâbâd, (Sezen, 2017, 263, 326, 360, 565) şeklindeki örneklerde bu durumu desteklemektedir. Bu düşünceden hareketle her ne kadar kendi kardeşleri ve amca çocukları ile Anadolu Selçuklu sultanlarının tazyikinde kalsa da bölgenin Danişmendli Zünnun Gazi'nin buralardaki faaliyetlerinden dolayı bu şekilde isimlendirildiği düşünülebilir.

Osmanlı idarî yapısı dâhilinde bakıldığında ise Hüseyin Hüsâmeddin'in izahına göre Zünnunabad, Aştâğul, Elvançelebi, Kayı, Kara Yakub, Kışlacık ve Varay nahiyeleriyle birlikte Mecidözü kazasını oluşturan 7 nahiyeden biridir. Zünnunabad, Mecidözü kazasının güney batısında yer almaktadır. Merkezi Elvânçelebi olan Zünnunabad, H.930/1523-24 yılına kadar Tanûn-özü şeklinde isimlendirilmiştir. Elvânçelebi nahiyesinin esasında eski ismi Tanûn-özü'dür. Hicrî VIII. asra kadar Zünnun köyünün de bağlı olduğu saha, Danın-özü kazası olarak adlandırılmıştır. Danın-özü kazası ve köyü Şiîlerin taarruzu sonucu harabeye dönüşmüştür. Sonraları Danın köyünün 400 metre kuzeyinde yer alan Zünnun köyü inşa edilmiştir. Belki de bu nedenle Hüseyin Hüsâmeddin, Danın köyü ile Elvançelebi köyünü bir olarak görmüştür. Ona göre, Elvançelebi, Danın köyünde H.753/1352-53 yılında cami, imarethâne, hamam ve türbe inşa etmiştir. Oysa her iki köy arasında yaklaşık üç saatlik bir mesafe bulunmaktadır. Ayrıca sıraladığı yapılar, Elvançelebi köyünde bulunmaktadır (Köseoğlu, 1939, 399-400). Tanûn-özü isminin Elvançelebi olarak değişmesi süreci ise H.727/1326-27 yılında Baba İlyas Horasanî evladından "Muhlis Paşazade Âşık Paşa"nın mahdûmu Elvançelebi'nin buraya yerleşmesiyle gerçekleşmiştir (Hüseyin Hüsâmeddin, 2022, 203, 335).

Zünnunabad kazasının kadim iskân birimlerinden biri şüphesiz Elvançelesi'dir. Elvançelesi, Anadolu Selçuklu idaresine karşı Türkmenlerin siyasî, iktisadî ve dinî nedenlerle başlatmış oldukları Babaî Ayaklanması'nın baş liderlerinden olan Bab İlyas-ı Horasanî'nin torunlarından. Babası, Muhlis Paşa olarak da bilinen Aşık Paşa/ Baba Muhlis olan Elvançelesi'nin 1360'lı yıllarda öldüğü düşünülmektedir (Ocak, 1979, 91, 95). Bu bakımdan Alevi inancının da esasında önemli temsilcilerindendir. Öyle ki Hacı Bektaş ve Seyyid Gazi ile Elvançelesi tekkesinin önemli bir Alevi-Bektaşî ziyareti olduğu 1436-1458 yılları arasında Anadolu'da esir olarak bulunmuş olan "Şebeş li Georg"un dizelerinden anlaşılmaktadır. Tekke çevresindeki bazı yontma taş buluntuları iskân izlerini İlk Çağ'a kadar geriye götürür (Eyice, 1969: 212, 230,231). Euchaita/Avkat köyünün IV. yüzyıldan XVI. yüzyıla uzanan iskân geçmişi küçük bir köy, kasaba veya şehir ile askerî bir üs arasında değişen hüviyeti barındırmaktadır. Bu uzun süreçte bazen köyden şehir'e hatta askerî bir merkeze; bazen de tam tersi yönde sıradan küçük bir köye dönüştüğü düşünülmektedir. Aziz Teodor kültü merkezlerinden biri olması nedeniyle IV. yüzyılda önemli bir hac merkezi haline gelmiştir. Çünkü dönemin evsanevi anlatısına göre Aziz Theodore'un mezarı Ausebia isimli dindar bir kadın tarafından Amasya'dan alınarak Avkat köyüne getirilmiştir (Haldon, 2018, 210-254)³. Kurulan manastır sayesinde Anadolu'da önemli hac merkezlerinden biri olmuş ve XI. yüzyıl sonlarına kadar sürecek parlak bir döneme girmiştir. Bu dönemde artan Türk akınları ve idarî merkezin Mecitözü'ne alınması üzerine Avkat tekrar sıradan bir köy haline gelmiştir. Belki de Elvançelesi'nin bir iskân birimi olarak ortaya çıkma mazisi buradan başlatılmalıdır. Haldon, tekkenin yapılış tarihini 1283 olarak işaret etmektedir (Haldon, 2018, 210-254) Elvançelesi, Hristiyan keşişlerin önemli bir hac ve uğrak merkezi olan Evkat'a, Kırşehir'deki kasvetli havadan kurtulmak için gelmiş ve yerleşmiş olmalıdır. Anadolu'nun giderek şekillenen inanç ve kültürel yapısı bağlamında Hristiyanlara ait bir taşra ziyaretgâhını Elvançelesi'nin göçüyle birlikte değişmeye başlamıştır (Bakırer, 2015, 66 ve 2020, 80; Eyice, 1995, 65-67). Her iki örnek Zünnunabad havalisindeki iskânın tarihsel derinliğini ortaya koyması bakımından önemlidir.

2. Dünden Büğüne Zünnunabad Kazası Köyleri

2023 yılı verilerine göre Mecitözü kazasının 8 mahalle ve 54 köy olmak üzere toplam 62 idarî birimi vardır. Merkezinde 3.998 kişinin bulunduğu kazanın toplam nüfusu 14.441'dir. Bu nüfusun 10.443'ü kazaya bağlı köylere aittir.⁴ Kazaya ait köylerden sadece Tablo 1'de bulunanları araştırmaya dâhil edilmiştir. Çünkü bu köyler XIX. yüzyıl kaynaklarında Zünnunabad kazasına bağlı köyler arasında yer almaktadır. Bu durumda esasında günümüzde Mecitözü ilçesi sınırları dâhilinde yer alan 26 köy ve 2 mahallenin XIX. yüzyıl ve öncesinde Zünnunabad kazasına bağlı oldukları söylenebilir.

3 <https://www.cambridge.org/core/books/archaeology-and-urban-settlement-in-late-roman-and-byzantine-anatolia/euchaita-from-late-roman-and-byzantine-town-to-ottoman-village/94255E957A7814BF1292918E9E38D396>, 08.03.2025.

4 https://www.nufusune.com/mecitozu-ilce-nufusu-corum#google_vignette, 25.11.2024.

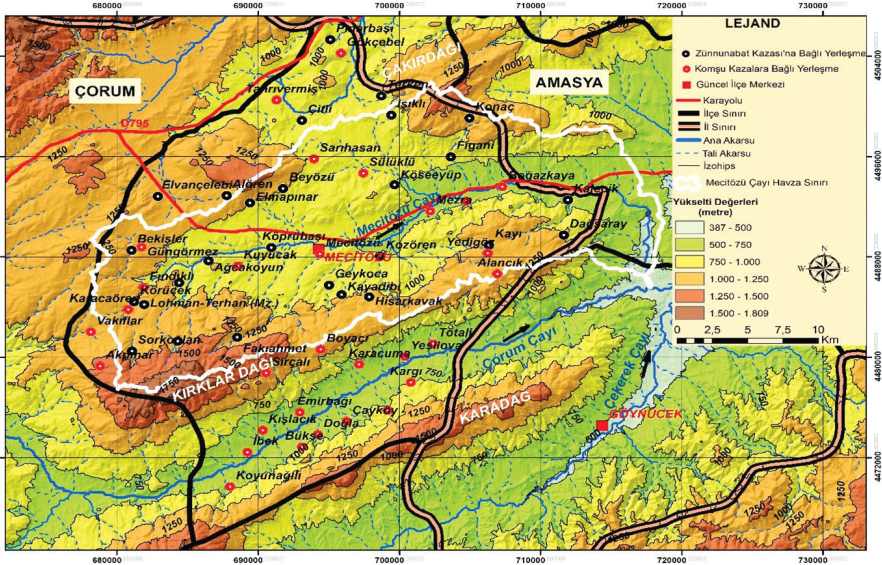
Tablo 1, Zünnunabad Kazası Köylerinin Günümüz İdarî Durumları

Sıra	Eski Adı	Yeni Adı	İlçe	2023 Nüfus (Kadın- Erkek)	1927 ⁵	Alevi veya- Göçmen Köyleri
1	Nefs-i Zünnun	Söğütyolu	Mecitözü	131	+	Alevi
2	Elvançeşlebi	Elvançeşlebi		328	+	
3	Ağçakoyun	Ağçakoyun		95	+	Kars muhacir
4	Alıvıran/Alvıran	Alören		142	+	
5	Çağana	Elmapınar		224	+	
6	Avkat/Evkat	Beyözü		315	+	Alevi
7	Devletoğlu	Devletoğlu		184	+	
8	Körücek	Körücek		94	+	Alevi
9	Horku	Köprübaşı		331	+	
10	Şeyhler	-		204		Alevi
11	Hızır	Hıdırlık		247		Yunanistan göçmeni
12	Geykoca	Geykoca		157	+	Alevi
13	Kozluvıran/ Kozveren	Kozören		224	+	Alevi
14	Bayındır	Bayındır		260	+	
15	Hisarkavak	Hisarkavak		593	+	Alevi
16	Alancık	Alancık		231	+	Alevi
17	Bebük	Boğazkaya		117	+	Alevi
18	Dağsaray	Dağsaray		198	+	Alevi
19	Kalacık	Kalecik		132	+	Alevi
20	Sorğuoğlu	Sorkoğlu		93	+	Alevi
21	Pınarbaşı	Pınarbaşı		73	+	Kürt
22	Kayı	Kayı		128	+	Alevi
23	Figani	Figani		468	+	
24	Konaç	Konaç		16	+	Alevi
25	Bekiş	Bekiş		316	+	
26	Tekmen	Terken		101	+	
27	Çitli	Çitli		608	+	
28	Şemi	Işıklı		262	+	
Toplam				6.272		

Tablo 1’den hareketle Zünnunabad kazası köylerinin XX. yüzyıl başlarındaki durumu hakkında ilk olarak XVII. ve XIX. yüzyıl kayıtlarında köy oldukları bilinen Hızır ve Şeyhler köylerinin bu dönemde mahalle statüsünü kazandıkları söylenebilir. Çünkü incelenen kaynaklarda kazaya ait köyler arasında yer almamaktadır. Bu köylerin kaza merkezine olan yakınlıkları nedeniyle zamanla köy vasıflarını kaybetmiş

5 Bu tarihte adı geçen köyler (+) işaretiyle gösterilmiştir.

oldukları ve mahalleye dönüştükleri anlaşılmaktadır. İkinci olarak Zünnun, Evkat, Bebük, Horku, Çağana ve Şemi şeklindeki bazı köylerin kadim isimlerini korudukları anlaşılmaktadır (Köylerimiz, 1928, 565-566). 1968 yılı kayıtlarında ise bu köylerin tamamı Tablo 1’de yer aldığı şekliyle isim değişikliği yaşamıştır (Köylerimiz, 1968, 379, 484, 610, 618, 759, 205). Bu durumda XV. ve ekseriyetle XVI. yüzyıldan beri var olduğunu bildiğimiz kazanın bazı köy isimlerinin 1927 ile 1968 yılları arasında değiştirildiği anlaşılmaktadır.

Harita: Günümüz Mecitözü kazası sınırlarında bulunan Zünnunabad kazası köyleri⁶

3. Kaynakların Dilinden Zünnunabad (XV. Yüzyıldan XIX. Yüzyıl'a)

3.1 H.855/1451 yılı Elvançelebi Vakfiyesi

Tablo 1’de yer alan Zünnunabad yerleşim birimlerine ait erişilebilen en eski Osmanlı kaynak serisi esasında tahrir kayıtlarıdır. Aşağıda görüleceği üzere bu kaynak serisinde en erken tarihli olanı ise 1481 yılına aittir. Ancak esas olarak Elvançelebi Tekke/Zaviyesi’nden kaynaklı olarak bölgenin çok daha erken döneme ait başka bir kaynağa da tesadüf edilmiştir. Tekkeye ait olan vakıf kaydı bölgedeki iskân birimlerinin geçmişini, mevcut tahrirden 30 yıl kadar önceye götürmektedir. Nitekim H.855/1451 yılı Elvançelebi Vakfiyesi’nden Zünnunabad’a bağlı olduğu bilinen Çağana, Kürdler, Kürücek ve Saraycık şeklinde sıralanabilecek olan köylerin gelirlerinin vakfa tahsis edildiği anlaşılmaktadır. Bu köyler muhtemelen vakfiyenin tarihinden daha önce kurulmuşlardır. Ancak belge kaydı esas alındığında mevcut durumda 1451 yılına kadar giden geçmişlerinin olduğu söylenebilir. Vakfiyede izah dahilinde geliri vakfa ayrılmış köylerin adeta sınırları da çizilmiştir. Bu bakımdan Zünnunabad’ın sıralanan köyleri ile bağlı olmayan diğer civar köylerine ait bilgilere bakıldığında Zünnun, Horku, Alviran, Sorkun ve Bekiş köylerinin de izlerine rastlanılmaktadır. Kırşehir’den geldiğinde Elvançelebi’nin ilk yerleştiği yer olduğu düşünülen Çağana ve esas yerinin Danın’ın kuzeyindeki bir harabe olduğu anlaşılan Zennün örnekleri kaza köylerinin

6 Haritayı hazırlama nezaketinde bulunan Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü’nden Dr. Öğretim Üyesi Sayın Mustafa Arkan’a çok teşekkür ederim.

kadim olduklarını ortaya koymaktadır (Ertekin, 1942, 352-355; Gürbüz, 1994, 25-29). Vakfiyedeki geliri zaviyeye ait köyler ile bu köylere sınır bulunan diğer köylerin akıbetinin ne olduğu muammadır. XVI. yüzyılın ilk yarısındaki bu köylere ait kimi ipuçlarına rastlanılmaktadır. Elvançelesi havalisinde harâbe, ören yerleri arasında zikredilen Hacılar Ağzı ile Ulupınar köyleri bunlardan bazılarıdır. Vakfiyedeki kayda göre Hacılar Ağzı köyü gelirinin tamamı Elvançelesi Zaviyesi'ne aittir. Hacılar Ağzı köyünün doğusunda yer alan Ulupınar köyü ise vakfa ait gelirleri olan diğer köylerin sınırlarının tespit ve tarifinde geçmektedir (Köseoğlu, 1944, 5-7).

3.2 Tahrir Defterlerinde Zünnunabad

3.2.1 XV. Yüzyılda Zünnunabad

Zünnunabad kazasının idarî olarak içerisinde yer aldığı Amasya havalisi H.795/1393 yılında Yıldırım Bayezid döneminde Osmanlı hakimiyetine geçmiştir (Gökbilgin, 1965, 51; Açikel, 2008, 226). Kazanın bu tarihten 1482 yılına kadar geçen dönemdeki tarihi hakkında bir bilgiye sahip değiliz. Bölgede tahrir yapıldı mı? Yapıldı ise Zünnunabad müstakil bir kaza olarak mı yoksa başka bir kaza dahilinde mi yer aldı şeklindeki sorular bu nedenle cevaplanamamaktadır. Eyâlet-i Rûm'a ait 1455-56 (TTd.2) ve 1485-86 (TTd.19) yılları mufassal tahrir defteri ise Amasya kayıtlarını içermemektedir. Kuzeyindeki Canık'ın (Öz, 1999, 8,9) aksine XV. yüzyıla ait Amasya'nın başka bir mufassal defteri bulunmamaktadır. Merkezi Ortaköy olan bu nahiyeye Danişmendli idaresi sırasında Avşar, Ulus, Karlı ve Ağça Koyunlu aşiretlerinin geldiği anlaşılmaktadır. Özellikle Avşar aşireti beyi "Baygeldi", nahiyenin ismin oluşmasında etkili olmuştur. Baygeldi çiftliği anlamında Baygeldi Alanı ve Geldi Alanı şeklinde devam ederek Geldiklân şeklinde söylenir olmuştur (Hüseyin Hüsameddin, I-IV, 2022, 175).

Tahrir defterlerine dayalı çalışmalarda yer adları, köylerin, tarihsel olarak tespiti ve kararlılık ya da kararsızlıklarının tespiti için geçmişten günümüze doğru seyreden bir takip metoduyla yapılmaktadır. 1451 yılı vakfiyesinden sonra bölgedeki köylere ait bazı bilgilere TTd.15 numaralı 1482 yılı tahrir defterinde rastlanılmıştır. Ancak Zünnunabad bu defterde müstakil bir kaza statüsünde değildir. Bu tarihte kazaya bağlı köylerin büyük kısmının Geldiklanabad kazası dahilinde yer aldıkları anlaşılmıştır. Bu durumun en önemli ispatlarından biri Geldiklanabad ve Tanun-özü nihâbet kayıtları toplamının bir tutulmasıdır.⁷ Bu durumda Zünnunabad'ın henüz müstakil bir kaza olmadan bağlı köylerinin Geldiklanabad kazası içerisinde yer aldıkları görülmüştür. Amasya haslarını oluşturan gelirler içerisinde yer alan Geldiklanabad köylerinden "Figani, Tanun-özü, Mahmudlu, Alancık, Evhad/Evkat, Horku, Devletoğlu, Sorkuoğlu, Terkan, Kalacık, Doğmuş, Pınarbaşı, Hisarkavak, Geykoca, Bebü, Kozlurvan, Körücek, Şeyhler, Hızır ve Kayı" şeklindeki köyleri tespit edilmiştir. Kazanın tespit edilen bu köylerinin yanında tarihsel olarak çok daha köklü olduğu bilinen Elvançelesi köyüne ait herhangi bir ize rastlanılamamıştır. Bu tarihte kaydın olmayışı vakfın daha doğudaki bir iskân birimine bağlı olmasından kaynaklanmış olabilir. Defterde tesadüf edilen iki tımar kaydı ise oldukça dikkat çekicidir. Bunlardan birincisi Amasya mülazımı olan Elvan'a aittir.⁸ Diğerisi ise mülkiyet üzere tasarruf eden "evlâd-ı Elvançelesi" şeklindedir.⁹ Bu kayıt Elvançelesi köyüne ait değilse

7 Niyâbet-i Geldiklân ve Tanun-özü li-sene 20418, TTd.15, 10.

8 Tımar-ı Elvan 'an mülâzımân-ı Amasya ki Eşmek emr olundu, TTd.15, 74.

9 Tımar-ı evlâd-ı Elvançelesi ki, mülkiyet üzere tasarrûf ederlerimiş ber-karâr-ı sabık mutasarrûf olub hisseleri mikdârı eşküncü vereler, TTd.15, 194.

bile Elvançebebi evladına ait bir işaret olarak ele alınabilir. Bulundukları bölgeler ve timarları onlara mülkiyet üzere verilmiş olmalıdır. Büyük olasılıkla daha sonra ikamet ettikleri, türbelerinin (zaviyelerinin) bulunduğu bölgede yerleşim meydana gelip köylerini kurmuşlardır. Fakat söz konusu kayıta Elvançebebi evlatlarının kim ya da kimler olduklarına dair bilgi bulunmamaktadır.

1482 yılı tahrir defterinde Geldiklanabad ve Tanun-özü nihâbet kayıt ve hesapları bir tutulmuştur (TTd.15, 10). Yukarıda ifade edildiği üzere Zünnunabad köylerinin bu kaza içerisinde yer almasının nedeni de bu durum olabilir. Defterde idarî olarak Geldiklanabad kazasına bağlı olan Figani, Tanun-özü, Mahmudlu, Alancık, Evhad/Evkat, Horku, Devletoğlu, Sorkuoğlu, Terkan, Kalacık, Doğmuş, Pınarbaşı, Hisarkavak, Geykoca, Bebük, Kozluviran, Körücek, Şeyhler, Hızır ve Kayı köyleri arasında Zünnunabad'a bağlıdır. Haliyle bu köylerin 1482 yılından Zünnunabad'ın müstakil bir kaza olarak kaydedildiği 1642 yılına kadar yaklaşık 160 yıllık bir dönemde Geldiklanabad'a bağlı kaldıkları ifade edilebilir. Bu durumu 1530 ve 1574 yılı tahrir defterleri desteklemektedir.

Tablo 2, 1481 Yılı Defterinde Zünnunabad Köyleri (Hâsıl ve Nefer Sayıları)

Sayfa	Köy	Tımar Sahibi	Malikâne Hisseleri
86	Bebük	Şah Eslime bint-i Şeyh Osman mülk deyü tasarruf ederimiş sülüs bir tarik ile ayırub ahâre verilmiş imiş şimdiki halde aslı üzere cem' olunub giru mezkûreye sadaka olundu hissesince eşküncü vere	3.120
249	Terkan	Çavuş Mehmed Mehmed	2.471
37	Mahmudlu/lar	Balaban Bey	3.996
47,249	Evhad/Evkat	Yusuf veled-i Sadel	882
50,249	Devletioğlu	Yar Ahmed	2.018
37, 113	Kozluviran	Ali Bey ser-askeri el-mezkûr (Amasya) / Tımar-ı Piri ve İshak ve Pir Mehmed ve Abdullah evlâd-ı Mansur Bey ki, vakf-ı ebnân deyü tasarruf ederlerimiş tasarruf-ı kadîmleri üzere eşmek emr olundu	7.519/3.100
50,249	Sorkuoğlu	Mehmed ve Hamza veled-i Sadalmek	5.684/3.025
	Konaç		
9	Figani		11.583
194	Elvançebebi	evlâd-ı Elvan Celebi ki, mülkiyet üzere tasarrûf ederlerimiş ber-karâr-ı sabık mutasarrûf olub hisseleri mikdarı eşküncü vereler	1.000
10	Talun	Niyâbet-i Geldiklân ve Tanunözü	20.418
	Alp vıran		
51	Hızır köy	Ahmed Celebi	2739
	Çağana		
	Bekış		
53	Pınar Başı	Hamza veled-i Halil	789
53	Doğmuş	Hamza veled-i Halil	1.774
55	Geykoca	Abdi veled-i Hacı Nayib	1.846
53	Kalacık	Pir Ali veled-i Şeyh Ahmed	2.274
41	Alancuk	Piri veled-i Nebi	2.612

51,194	Saraycık-ı Etrakiyye	Devlet-Han veled-i Nazar Bey	1.210
	Karye-i K�r�cek		
274	�eyhler	Hacı Mustafa ve Kasım ve Ali bec�-y� Bah�ay�� m�l�z�m�n	1.687
49	Horku	H�seyin veled-i Bekte�	1.724
50	Kayı	Evlad-ı B�nyad ve Fazullah	1.400
	Hutni n�m-ı di�er Kızık		
53	Sazdo�mu�	Hamza veled-i Halil	3.418
	�eyh �ibli		
79, 49	Kuyucak	Menuse Hatun m�lk dey� tasarruf ederimi� tasarruf-ı s�bık �zere mutasarr�f olub peyker-i h�may�na e�k�nc� vire / T�mar-ı Alaaddin	1.400 / 3.128
53	Kayadibi	�ehsuvar ve Bayezid veled-i �etl�	1.165
66	Fakih Ahmed	Evlad-ı Ahmed Fakih	

Tablo 2, Zünnunabad kazasının 1482 yılı defterinde Geldiklanabad’a bağlı olarak kayıtlı bulunan ve tespiti yapılan 21 köyün adı, t mar sahipleri ve h sıllarını göstermektedir. Burada bazı köylerin hâsıl miktarlarının farklı olduğunu belirtmek gerekmektedir. Nitekim malikâne hisselerinin yer yer birden fazla t mara ayrılm   olmasından dolayı bazen iki veya daha fazla hisse miktarının olduğu kayıtlar da bulunmaktadır. Bu bakımdan buradaki rakamlar bir t marın var olan toplam hâsıl miktarından ziyade defterde tesadüf edilen örneğin h sılıdır. Haliyle bu şekilde elde edilmiş h sılların toplanması yoluna da gidilmemiştir. Defterin tutulu  özelliği ve mantığının da etkisiyle söz konusu köylerin t mar hisselerini oluşturduğu görülmektedir. Bu minvalde herhangi bir vakıf, şahıs ya da hanedan mensubu hissesi dahilinde olmadığı söylenebilir. Bu türden oluşumların ancak yaklaşık 40 yıl sonraki 1530 yılı defterinde yer aldığını şimdiden belirtmek gerekmektedir.

3.2.2 1576-77 Yılında Zünnunabad

Zünnunabad kazasının XVI. yüzyıla ait bilgilerini barındıran kaynaklardan birisi de Kuy d-ı Kadime Arşivi’nde bulunmaktadır (TKG.KK.TTd.15/323-26; Defter-i Mufassal-ı Liv -i Amasya, 2015). H.984/1576-77 yılına ait bu defterde de Zünnunabad ayrı bir kaza statüsünde yer almaz. Diğer örneklerde olduğu gibi Geldiklanabad kazası kayıtları içerisinde yer almaktadır. Bu nedenle önceki kaynaklarda tespit edilmiş Zünnunabad kazası köylerinin izleri bu defterde sürülmüştür. Neticede tablo 3’teki verilere eri ilmi tir. Defterdeki verilerden hareketle kazaya ait tespit edilen köy sayısı 33’tür.

Tablo 3, 1576-77 Yılı Tahririnde Zünnunabad Köyleri

Varak	Köy	Açıklama	Nefer	Çift	Nim	Caba	Bennak	Mücerred	Hâsıl maa nihabet
152/a-b	Bebük	Malikânenin sülsânı altı sehim olduktan sonra beş sehmi mülk-i Eslim Şah Hatun bint-i Şeyh Osman ve tamam malikânenin sülsânından yirmi sehmin sülüsü mülk-i Kadem Paşa bint-i Hacı Ahmed	89	3	19	44		23	5.000
128/b-129/a	Terkan	Divânî timar, malikânenin nısfı vakf-ı Hızır Paşa be-cihet-i zaviye-i hod tevliyet der-tasarrûf-ı Mehmed Paşa ve Kasım Bey veledü'l-mezbûr ve nısf-ı aher malikâne	71	1	11	23		36	6.500
130/b-131/a	Mahmudlu	Malikâne vakf-ı Hızır Paşa ve Zaviye-i hod, der kurb-ı Halifet Medresesi der-Amasya tevliyet der-tasarrûf-ı Mahmed Paşa ve Kasım veledü'l-mezbûr ve nısf-ı aher malikâne vakf-ı Süleyman Ağa Kilâri/Keylâri be-cihet-i mescid-i hod ki der Amasya binâ ger-dest	30	2	3	9	4	12	4.500
145/a-b	Evhad/Evkat	Nısf malikâne vakf-ı İmâret-i Hatûniyye der-Tokad ve nısf-ı aher-i dahi vakf-ı imâret-i mezbûr divânî dahi vakf-ı imâret-i Hatûniyye el-mezbûr	140	2	23	46		69	11.459
146/a	Devletoğlanı	Malikâne maa divânî vakf-ı imâret-i Hatûniyye valide-i Sultan Bayezid Han aleyhi'r-rahmân ve'l-gufrân der-Tokad	83		10	18	3	47	7.781
113/a-b	Kozluviran	Malikâne vakf-ı ebnâ-i Mansur Bey	221	5	37	64	1	114	12.500
135/b	Hisarkavak	Tamam malikâne vakf-ı imâret-i Yörgüç Paşa	88	1	13	31	2	41	5.000
144/a-b	Sorkuoğlanı	Malikâne tamam vakf-ı Mescid-i Cami-i Çat bermucib-i Umur Bey ve Taceddin	175	1	27	74	15	58	5.000
149/a-b	Konaç	Nısf-ı malikâne vakf-ı imâret-i Yörgüç Paşa ve nısf-ı aher vakf-ı cami-i mezkûr	90	2	8	22	2	56	16.200
148/a-b	Figani	Nısf-ı malikâne vakf-ı imâret-i Yörgüç Paşa ve nısf-ı aher vakf-ı cami der-şehr-i Enderûn	215	1	23	74		114	

131/b-132/a	Elvançelebi	Mâlikâne tamam vakf-ı zâviye-i Elvançelebi	207	8	27	73	1	100	14.340
151/b-152/a	Talun	Mâlikâne vakf-ı Medine-i Mutahhara,	152	2	23	51	2	74	9.000
133/a-b	Alpviran	Tamâm mâlikâne vakf-ı zâviye-i Elvançelebi tamâm divâni tâbi’-i bi-vakf-ı mezbûr.	64		7	31		26	4.000
146/b	Hızır	Malikânenin beş sehinden dört sehimî vakf-ı imâret-i Hatûniyye der-Tokad ve divânî timar	62	2	11	23	1	24	2.800
132/b-133/a	ağana	Tamâm mâlikâne vakf-ı zâviye-i Elvançelebi ve tamâm divâni tâbi’-i bi-vakf-ı mezkûr.	114	2	14	27		61	7.337
118/a	Bekiş	Mâlikâne tamam zâviye-i Elvançelebi ve tamam divâni bi-vakf-ı mezbûr.	27	1	3	11		12	2.500
117/a	Pınarbaşı	Tâbi’-i karye-i Doğmuş harâbedir. Taşradan ekerler. Üç rub’-ı mâlikâne vakf-ı cami-i Sazdoğmuş ez-kıbel-i Devlet Hatun ve rub’-ı mâlikâne vakf-ı zâviye-i Şeyh Osman bi-tariki’l-istishâb iki çiftlik yerdir.	4	1	3				5.300
116/b-117/a	Doğmuş	Mâlikâne dört bahşden üç bahşı vakf-ı cami-i karye-i mezkûre ez-kıbel-i Devlet Hatun ve bir bahşı mâlikâne vakf-ı zâviye-i Şeyh Osman ber-müceb-i defter-i evkâf, divâni tımâr.	67	1	3	24	8	29	5.800
127/b-128/a	Geykoca	Mâlikâne tamam mülk-i Mevlâna Sadullah	55	1	8	25		21	2.800
138/a-b	Kalacık	Mâlikâne vakf-ı imâret-i Yörgüç Paşa divâni Hâssa-i Hazret-i Hüdavendigâr	32	3	2	14		13	2.500
135/b-136/a	Alancuk	Mâlikâne tamam vakf-ı evlâd-ı Emir elebi ber-müceb-i vakfiyye hâliyâ Mihriban Hatun tasarrufunda	101	4	9	38	4	46	3.500
129/a	Saraycık-ı Etrakiyye	Mâlikâne vakf-ı ebnâ-i Hamdullah	29		2	10	5	12	3.100

129/a-b	Karye-i Körücek	Nısf-ı mâlikâne vakf-ı ebnâ-i Hamdullah Çelebi ve nısf-ı âhar mülk-i Ferruh Sulu Çelebi bi-tariki'l-istishâb hâliyâ Ferruh-zâde kıbelinden mülk-i mirâs olub vakf-ı eczahân Şeyh Abdurrahman olmağın bermucebi'l-vakfiyye sebt-i defter olundu	67	1	5	29	1	31	
146/b-147/a	Şeyhler	Mâlikâne vakf-ı zâviye-i Şeyh Hazret	55		8	20		27	6.400
137/b-138/a	Horku	Mâlikâne vakf-ı medrese-i Firuz Ağa der-Havza	106	2	19	32		53	7.700
161/b-162/a	Kayı	Mâlikâne divâni tımâr.	24		5	11		8	1.550
136/b	Hutni nâm-ı diğer Kızık	Üç rub'-ı mâlikâne vakf-ı ebnâ-i Güç Arslan veled-i Elvan ve rub'-ı âhar-ı mâlikâne vakf-ı zâviye-i Cat	85		14	34	1	36	9.200
116/a-b	Sazdoğmuş	Mâlikâne dört bahşdan üç bahşı vakf-ı câmi-i karye-i mezkûre ez-kıbel-i Devlet Hatun mâder-i Sultan Mehmed ve bir bahşı mâlikâne vakf-ı zâviye-i Şeyh Osman	79		15	20	2	42	7.300
159/b	Şeyh Şibli	Mâlikâne vakf-ı zâviye-i Şeyh Benli	10			8		2	800
127/a-b	Kuyucak	Mâlikâne tamam vakf-ı Yusuf bin Hacı Mehmed be-cihet-i (...) ¹⁰ çoban-ı türbe-i Hüsne Hatun.	61		7	21	1	30	4.500
139/b-140/a	Kayadibi	Mâlikâne tamâmen mülk-i Emir Bey veled-i Koç Hüseyin bud, hâliyâ vakf-ı imâret-i Mehmed Paşa bin Hızır Paşa, der-Amasya, ber-mûcebi'l-vakfiyyeti'l-mu'ânevene bi tevki'i's-Sultânî	27		8	5		14	2.000
158/b	Fakihahmed	Divâni tımar mâlikâne.	32			10	5	17	2.000

131/a	Lohman/ Terhan ¹¹	Malikâne-i tamam maa divani vakf-ı imâret-i Hatuniyye der- Tokat.							
130/b	Zekerriyaoğlanı	Tamam malikâne maa divani vakf-ı imâret-i Hatuniyye der- Tokat.	7		3	1	1	2	2.000
Toplam			2.669	46	370	923	59	1.250	180.367

1576-77 yılı tahririnden önceki 1530 yılı defterinde mezra olarak kayıtlı bulunan Körücek, Lohman/Terhan ve Zekerriyaoğlanı isimli mezralar artık birer köy statüsü kazanmıştır. Bunlardan Körücek ve Zekerriyaoğlanı mezralarında reaya kaydı bulunmaktadır. Fakat Lohman/Terhan mezrasında ise reaya kaydı yoktur. Bu mezra arazisinin Körücek köyü reayasınca ziraat edildiği anlaşılmaktadır. Bu köyün malikane ve divanisi Hatuniye imaretine ayrılmıştır (TKG.KK.TTd.15/323-26, 131/a). Lohman/Terhan mezrasının aksine Zekerriyaoğlanı mezrası 7 nefer kaydının olduğu bir köydür. Hâsılı ise tahmini olarak 2.000 akçedir. Kazaya bağlı köy sayısında ciddi bir artış olmamasına rağmen 1530 yılı tahririnde 1.140 olan nefer sayısı bu tarihte 2.669'a yükselmiştir. Bu durum bölgedeki ciddi nüfus artışının işareti olarak görülebilir. Ayrıca önceki yılın verilerine göre bir hayli yükseldiği görülen mücerred kayıtları da bu durumu desteklemektedir. Nitekim 1350 yılında 206 olan mücerred sayısı bu defterde 1.250 olarak hesaplanmıştır. Bu artışta defterin hazırlandığı dönemde Anadolu'yu etkisi altına aldığı düşünülen muhteşem iklimin etkisi olabilir. Öyleki Anadolu'da en fazla yağışların görüldüğü ikinci evrede yani 1518 ila 1587 yılları arasındaki muhteşem iklimin ciddi oranda nüfus artışını tetiklediği bilinmektedir (Kuru, 2019,36,43). XVI. yüzyılın ilk yarısından son yarısına değin Zünnunabad kazası köylerinde ciddi bir nüfus artışının yaşandığı söylenebilir. Kaza statüsünde olmadığından herhangi bir iskân birimi sayısını belirtmek de mümkün olamamıştır. Örneğin Çağana ve Bekiş köyleri 1451 yılı vakfiyesinde olmasına rağmen 1481 yılı defterinde yer almamaktadır. Bu durum ya defterin kayıt şekli, sahasından ya da idarî kimi düzenlemelerden kaynaklanmış olmalıdır.

3.2.3 1530 Yılında Zünnunabad

1530 yılı muhâsebe-icmâl defteri Eyâlet-i Rûm ve Karaman havalisinin hâsıl ve nüfus verilerini barındırmaktadır. Defterin 356-362. sayfalarında Geldiklanabad kayıtları yer almaktadır (TTd.387.) Belirtilen sayfalar arasında Zünnunabad'a ait 26 adet köy tespit edilmiştir. Avarız, nüfus ve temettuat defterlerinde kazaya ait olduğu görülen köylerin çoğu 1530 defterinde de yer almaktadır. Hatta 1481 yılı defterinde izine rastlanılmayan Elvançelesi, Altı/Alıvıran/Alıvıran, Çağana, Saraycık ve Bekiş köylerine 1530 yılı defterinde tesadüf edilmiştir. Elvançelesi'nin eski adının Kavaklu/ı olduğu yönünde rivayetler vardır (Köseoğlu, 1944, 6). Elvançelesi havalisinde Bulancık, Hacılar Ağzı ve Ulupınar gibi bazı ören yerlerinin olduğu bilinmektedir. Önceleri birer iskân merkezi olan buraların hakikatte neyin sonucunda sadece ören yeri, mevki adına dönüştükleri bilinmemektedir (Köseoğlu, 1944, 5-7).

1481 yılı defterinde Geldiklân kazasında sıralanan ören yerleri ile Elvançelevi yer almamaktadır. Ancak Kavaklu isimli bir köy bulunmaktadır. İskender Sultan Paşa'nın gelirini oluşturan köyün hâsılı 3.508, neferi ise 20'dir (TTd.15, 39,81,82). Bu köyün hakikatte Elvançelevi'nin eski adı olup olmadığı hususunda defterde herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Şayet düşünüldüğü gibi olsaydı diğer bazı örneklerde rastlanıldığı üzere "zaviye, zaviyedâr, derviş" vb. açıklamalar yapılırdı.¹² Diğer taraftan defterde Elvançelevi evladına ait bir tımar kaydının da bulunduğunu belirtmek gerekmektedir. Her ne kadar evlatlarının kim oldukları belirtilmemiş olsa da mülkiyet üzere sahip oldukları bir tımarın olduğu açıktır. Geldiklân, Çorumlu ve Mecidözü kazalarına bağlı köylerin oluşturduğu bu tımar toplam 4.376 akçedir. Ayrıca 1530 yılı defterinde hem Elvançelevi ve hem de Kavaklu isimli iki köy de yer almaktadır. Şayet aşırı nüfustan kaynaklı bir bölünme söz konusu değilse ve sadece bir isim değişikliği varsa bu köylerden birinin yazılması gerekirdi. Nitekim bu durumlarda "nâm-ı diğer" şeklinde bir belirtme de yapılırdı. Bu husustaki muammayı 1530 yılına ait harita çözmektedir. Söz konusu harita Elvançelevi ile Kavaklu'nun iki müstakil köy olduklarını ve birbirlerine idarî anlamda etki etmeyecek derecede hayli uzak mesafede bulunduklarını ortaya koymaktadır (Karaman ve Rûm Defteri, 1997, 222). Bu husustaki bir diğer kanıt ise Kavaklu köyünün malikâne hisseleridir. Öyle ki köyün malikâne hisselerinin evlatlık üzere "Melek Hatun" ve Şahrûz bint-i Bahşayış Bey" elinde olduğu anlaşılmaktadır (TTd.387, 356; TKG.KK.TTd.15, 112/b).

Malikâne ve divanî hisse miktarları ile ayrıldığı vakıf, hanedân ve kişi isimleri 1576-77 tahririndeki ile büyük oranda aynı olan (bz. Tablo 3) 1530 yılında kazanın 3 mezra ve 30 köy olmak üzere toplam 33 kaydının tespiti yapılmıştır. Kaza'daki 206 mücerred ve 6 sipahizâdegân kaydının yanı sıra toplam nefer sayısı 1.140 ve hane sayısı ise 887'dir. Yine 206 mücerred ve 6 sipahizâdegân kaydı bulunmaktadır. İskân birimlerinin tahmini vergi yükü divanî olarak 88.857 ve malikâne olarak ise 55.977 akçe olarak hesaplanmıştır. Bu durumda kazaya bağlı iskân birimlerinde toplanması öngörülen vergi miktarının 114.384 akçe olduğu söylenebilir. Malikâne ve divanî hisselerinin toplamı içerisinde Konaç ve Figani isimli köylerin vergileri yer almamaktadır. Defterde bu iki köyün hisseleri her nedense yazılmamıştır (TTd.387, 358). Ayrıca Doğmuş köyüne bağlı olduğu görülen Pınarbaşı köyünün de "harâbe" olduğu anlaşılmaktadır. Köy halkı bilinmeyen bir sebepten terk-i diyar ettiğinden, köy arazisi başkalarınca ekilip biçilmektedir (TTd.387,359). Elvançelevi, Tanun, Hatre (Hutni nâm-ı diğer Kızık) ve Sazdoğmuş köylerinin divânî ve malikâne hisseleri kazanın diğer köylerine nispetle oldukça yüksektir. Diğer taraftan Pınarbaşı, Fakih Ahmed köyleri ile Lohman ve Zekerriyaoğlanı mezralarının hisseleri ise oldukça düşüktür.

Bu türden sayısal verilerin yanı sıra 1530 yılı muhasebe-icmal defteri Zünnunabad kazası köylerinin Osmanlı idarî, malî ve sosyo-kültürel yapısı içerisindeki şekillenişine dair bazı önemli izler taşımaktadır. 1481 yılı defterinde bu türden bilgilerin olmayışı da bu durumu daha da anlamlı kılmaktadır. Bu sayede kazaya bağlı köylerin malikâne ve divânî hisseleri görülebilmektedir. Kazaya bağlı köylerin malikâne hisselerinin Eslim Şah Hatun, Hızır Paşa, Yörgüç Paşa, Devlet Hatun, Emir Hasan, Hamdullah Çelebi, Mevlâna Sadullah ve Firuz Ağa gibi kişiler ile başta Elvançelevi ve Şeyh Osman zaviyeleri olmak üzere bölgedeki zaviye, mescid, imâret ve camilere ayrıldığı görülmektedir. Zünnunabad kazasındaki bu oluşumun izlerine XVI. yüzyılın sonlarında tarihlendirilen evkâf defterinde Şeyh Osman, Hızır Paşa, Yörgüç Paşa,

12 Tımar-ı Kan Davran Abdal ki, Zaviyedârdır, TTd.15, 74, 88, 108.

Devlet Hatun, Hamdullah Çelebi, Firuz Ağa, Şeyh Şibli, Koç Hüseyin, Güç Arslan ve Elvançelebi şeklinde sıralanan örnekler bağlamında da rastlanılmaktadır (TKG.KK.TTd.388/311-583, 86/a, 126/a, 87/a, 23/a, 84/a-b, 84/b, 85/a, 77/a-b, 86/a, 82/a, 83/a-b, 83/b-85/b).

3.2.4 Geldiklanabad Tahrir/Evkaf Defteri (XVI. Yüzyıl?)

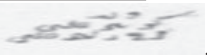
Amasya Sancağı kazalarından olan Geldiklanabad'a ait bazı kayıtların Maliyeden Müdevver katalogunda yer alan bir defterde Tokat sancağına bağlı olarak yer aldığı ve kaza/nahiye statüsünde kaydedildiği görülmektedir (MAD.d.17798). Defterin tarihi Osmanlı Arşivindeki künye bilgisinde H. 29.12.1300/31 Ekim 1883 olarak verilmiştir. Geldiklanabad kazası kayıtlarında bu mahiyette bir tarih ibaresine rastlanılmamış olmakla birlikte başı eksik olmasından dolayı işaret edilen tarihin teyidi yapılamamıştır. Ancak kayıt ve yazı şekli esas alındığında defterin XVI. yüzyıla ait olması kuvvetle muhtemeldir. Nitekim “Osman, Süleyman, Firûz Ağalar, Sultan Bayezid ve Hirgeç/Hörgüç Paşa” malikânelerinde olan köylerin hâsıl miktarları ile bu köyler hisselerinin Medine-i Münevvere, Sefer-i hümayûn ile bazı cami, türbe ve medreseler şeklinde nerelere ayrıldığını içeren bilgiler bulunmaktadır. Oldukça yıpranmış ve fersûde olan defterin aynı zamanda düzensiz kimi kayıtlar da içerdiği anlaşılmaktadır. Nitekim ilk sayfalarında “Karye-i Hacıköy tabî-i Geldiklanabad” şeklinde kazaya ait kayıt/lar yer almasına rağmen sonraki sayfalarda “Nahîye-i Geldiklanabad” şeklinde yeni bir ana başlığın açıldığı anlaşılmaktadır (MAD.d.17798,1, 148). Bu durum belge onarımı sonrasında yapılan birleştirmelerin bir sonucu da olabilir.

Defterde yapılan inceleme neticesinde ilk olarak Horku köyüne tesadüf edilmiştir. Köyün malikâne hisselerinin incelenen diğer defterlerde olduğu gibi Havza'daki Firûz Bey Medresesi'ne ayrıldığı görülmektedir (MAD.d.17798,2; TTd.387, 361; TKG.KK.TTd.15, 137/b)). Özellikle kayıt biçimlerindeki benzerlik nedeniyle 1576-77 yılı tahrir defterindeki Horku köyü kaydı ile incelenen defterdeki kayıtlar karşılaştırılmıştır. Bunun neticesinde bu defterdeki ilk kaydın “Mahmud veled-i Mehmed, nîm ve çift, becâ-i pedereş, birâderân” şeklinde olduğu görülmüştür. 1576-77 yılı defterindeki ilk kayıt ise “İhtiyar Ahmed, 1, becâ-i pedereş”tir. Bu bakımdan acaba her iki defterdeki reâya isimleri farklı mı sorusu akıllara gelmektedir. Nihayet tarihsiz olan bu defterin ilk sırasında yer alan kayda, 1576-77 yılı defterinin 38. kayıt sırasında rastlanılmaktadır. İlk kayıtlarda görülen bu tezat köye ait son kayıt, zemin sayısı, nefer sayısı ve elbette hasıl miktarında da görülmektedir. Horku köyünün 1576-77 yılı tahririnde 106 olan nefer sayısı, bu defterde 50'dir. 1530 tahririnde 1.547, 1576-77 tahririnde 7.700 olan Horku köyü hasılı, bu defterde ise 6.288'dir. Vergi türlerinin yazımı ile miktarlarında da farklılıklar bulunmaktadır. 1576-77 yılında hınta ve şa'ir olarak kayıtlı buğday ve arpa, bu defterde “kendüm ve şa'ir” şeklinde yer almaktadır. Horku köyünün 1576-77 yılında 564 olan buğday tahmini vergi miktarları bu defterde 26 olarak görülmektedir. Kalacık, Kayadibi, Sorkuoğlanı köyleri kayıtlarının da incelenmesiyle 1576-77 yılı kaydında olan reaya isimlerinin karışık bir şekilde bu defterde de yer aldığı anlaşılmıştır (MAD.d.17798,3, 7,16). Bu köylerdeki nefer sayıları da aynı değildir. (MAD.d.17798,16; TKG.KK.TTd.15, 144/a-b). Diğer taraftan Evhad/Evkat, Kozluviran, Sazdoğmuş, Doğmuş ve Pınarbaşı gibi tesadüf edilen diğer tüm köylerdeki “mevkûf ve sipahizâdegân” kayıtlarının kişi adları ve sayı bakımından aynı oldukları anlaşılmaktadır (MAD.d.17798,14, 17, 169, 174-176; TKG.KK.TTd.15,145/a-b). Pınarbaşı köyü de her iki defteri karşılaştırmak bakımından önemlidir. Nitekim 1530 yılı ile 1576-77 yılı tahrirlerinde bu köyün harâbe olduğu ve başka köyler reâyalarınca arazisinin ziraat edildiği dile getirilmektedir. Bu

defterde de aynı ifade yer almaktadır. Ancak her iki defterde kayıtlı reâya adlarında farklılıklar olduğunu belirtmek gerekmektedir. Tarihsiz defterin köye ait ilk kaydı olan “Hamza veled-i Turaşah, çift”, 1576-77 yılı kaydında yer almamaktadır. Ancak her iki defterdeki hâsıl miktarları eşittir. (MAD.d.17798,176; TKG.KK.TTd.15, 117/a). Benzer durum Bekiş, Ali Fakih, Kuyucak ve Geykoca, Terkan, Saraycık Etrakiyye, Körücek, Mahmudlu, Zekeriyaoğlanı köyleri için de söz konusudur (MAD.d.17798, 178, 185, 196, 198, 199, 200, 202, 203). Bu bakımdan son olarak 1530 yılı defterinde mezra olarak yer alan ve 1576-77 yılı tahririnde ise köy’e dönüştüğü bilinen Zekeriyaoğlanı da ele alınabilir. Mevcut defterlerdeki bilgiler kıyaslandığında 1576-77 tahririnde köydeki ilk hane kaydının “İbrahim veled-i Ramazan, Mustafa veled-i o ve Bali veled-i Ramazan” şeklinde olduğu görülmektedir. Diğer taraftan tarihsiz olan defterdeki ilk kayıt ise “İbrahim veled-i Ramazan, Bali birader-i o” şeklindedir. Bu durumda Ramazan’ın çocukları olan Mustafa’nın tarihsiz olan defterde kaydedilmediği anlaşılmaktadır (MAD.d.17798, 203; TTd.387, 357; TKG.KK.TTd.15, 131/b-132/a). Sadece bu örnekteki bilgi dahilinde ilk başta defterin 1576-77 yılından sonraki bir tarihte yazıldığı düşünülebilir. Elvançelebi köyünde kayıtlı bulunan Aşık Paşa evlatlarına ait bilgiler de bu yöndeki yaklaşımı desteklemektedir. Nitekim 1576-77 yılı defterinde 10 tane Aşık Paşa evladı kaydı bulunmaktadır. Ancak elimizdeki tarihsiz defterde ise bu sayı 21 olarak yer almaktadır. Yine 1576-77 yılı defterindeki Aşık Paşa evlatlarının “Çelebi” lafzı/tabiri olmadan kaydedildikleri görülmektedir. Bu defter ise hemen hemen tamamı “Çelebi” lafzıyla birlikte yazılmıştır. (MAD.d.17798, 206). 1576-77 yılı defterinde yer alan “Delâli veled-i Seydi” isimli Aşık Paşa evladından önceki 14 kayıt tarihsiz defterde yer almaktadır. Bu sayede Güner/Günter¹³ Çelebi, Ferruhzâd, Mahmud Çelebi, Mehmed Çelebi, Abdurrahman Çelebi, Abdi Çelebi, Halil Çelebi, Hamdullah Çelebi, Nurullah Çelebi, Bey Çelebi, Carullah Çelebi, Veded/Vahid Çelebi, Malum Çelebi, Sefer Çelebi gibi isimlere rastlanılmaktadır (MAD.d.17798, 207, 209, 213, 215,216).

3.3. Derdest Defterlerinde Zünnunabad

Derdest defterleri Defterhâne-i Hakanî’deki arazi ile ilgili önemli kayıtları ihtiva eden kaynak çeşididir. İskân odaklı çalışmalarda sıklıkla göz ardı edilmiştir. Defterlerdeki kayıtların timar icmâl defterlerinden hareketle hazırlandığı bilinmektedir. Haliyle timarı oluşturan asıl hisse ile bunun kimin elinde olduğuna dair bilgileri barındırmaktadır. Herhangi bir sebepten dolayı boşa kalan, el değiştiren timar ile bunların hisselerine sahip olanların dönemin şartları dahilinde izahı hakkına önemli bilgiler içermektedir (Erdoğan Özünlü, 2010, 193,194). Tahrir sonrası döneme ait kaynaklardan olan Derdest defterleri, Zünnunabad kazasına bağlı köylerin, kayıtların tutulduğu tarihte Geldiklanabad’a bağlı olduğunu göstermektedir. Amasya’ya ait iki adet Derdest defteri üzerinde yapılan inceleme Doğmuş, Horku, Sazdoğmuş, Tanun, Sorkuoğlanı, Hisarkavak, Ağçaviran, Bebük, Figani, Kozviran, Hızır, Çitli ve Terkan köyleri zeâmet ve timar hisselerine rastlanılmıştır. Bu kayıtlar adı geçen köylerin 1576 yılından avarızın yapıldığı 1643 yılına kadar geçen ara dönemde malî birim olarak varlıklarını devam ettirdiklerini göstermektedir (TKG.KK.TTd.436 (327/464), 1/a-20/a; TKG.KK.TTd.437 (326/497), 1/a-20/a).

13 , MAD.d.17798:207.

3.4. Avarız Kayıtlarında Zünnunabad

XV. ve XVI. yüzyıla ait mufassal, icmal defterlerinin yerini Celali İsyanları sonrasında eski duruma dönmeye çalışan imparatorluk bürokrasisinin yeni vergi sistemi ve buna dair hazırlıkları izlemiştir. XVI. yüzyılın son çeyreğinde başlayan ve on iki yıl süren Osmanlı-Safevî savaşının tetiklediği nakit ihtiyacı, önceleri kimi zarurî nedenlerle toplanan avârızı, yıllık düzenli bir vergi haline getirmiştir (Küpeli, 2011, 114). Bu kapsamda ilk örnekleri 1600’lü yılların başında ve mufassal olanları ise 1620’li yıllardan itibaren hazırlanmıştır (Küpeli, 2011, 113-199; Darling, 2019, 124). Avarız kaydına memur edilen görevli bölgenin kadısı nezaretinde sayım, tespit ve yazım işlemini gerçekleştirmiştir (Abacı, 2006, 25-33). Bu vergi türünün en önemli özelliklerinden biri de emlâk ve arazi tasarrufunda bulunan askerî taifenin de reaya gibi mükellef kabul edilmesi idi (Öz, 2016, 184). Bu nedenle kayıtlarda reaya ve askerî kesim şeklinde iki ayrı başlık göze çarpmaktadır. Bu tür kayıtlarda belirtilen hanenin gerçekte kaç gerçek haneden müteşekkil olduğu bilinmemektedir. Bir avarız hanesinin 3 ila 15 arasında değişen miktarda gerçek haneye karşılık geldiği ileri sürülmüştür (Özdemir, 1993, 1584). Canik havalisinde bu sayının 11-12 gerçek hane şeklinde olduğu düşünülmektedir (Öz, 2006, 12).

Tablo 4, Zünnunabad’ın da içerisinde yer aldığı Amasya’nın 1643 yılı avârız kayıtlarından hareketle hazırlanmıştır.¹⁴ Buna göre kazanın avarız defterine kaydedilmiş 33 köyü bulunmaktadır. Bu köylerin çoğu tımar olarak vergilendirilmiştir. Babük köyü zeâmet olarak, Tekke, Elviran, Çağana ve Bekiş köyleri gelirleri ise Elvançelesi zaviyesi vakfına ayrılmıştır. Devletoğlu, Evkad, Hacığın/Hacıkeni köyleri gelirleri Hatuniyye ve son olarak da Kalacık köyü geliri ise “hassâ-i Havace”ye tahsis edilmiştir. Dolayısıyla Zünnunabad’ın imparatorluk kayıtlarında kaza olarak kaydedildiği ilk kaynak türü avarız kayıtlarıdır. Ancak bu tarihten önce de kaza olduğunu işaret eden kayıtlar vardır. Nitekim H.1043/1633-34 yılında Amasya livasına bağlı kazalardan biri olduğu anlaşılmaktadır (D.MKF.9/263, 1).

14 Öznel’in tezinde 1642 olarak verdiği avarız defterinin tarihini sonradan 1643 olarak değiştirdiği anlaşılmaktadır, Küpeli, 2012, 117, 21.

Tablo 4, 1643 Yılında Zünnunabad Kazası

Sıra	Sayfa	Köy	Açıklama	Yekûn Nererân	Hane-i Askerî	Hane-i reâya	Mücerred
1	57	Tekke	vakf-ı zaviye-i Elvançelevi	52		45	4
2		Elvıran		30		23	7
3	57,58	Nefs-i Zünnun	divâni timar	21	3	18	
4	58	Çagana	vakf-ı Elvançelevi	53	1	40	12
5		Figani	timar	26	2	22	2
6	59	Devletoglanı	vakf-ı Hatuniye	14	1	10	3
7		Kozluvıran	divâni timar	29		28	1
8		Bayındır	divâni timar	9			
9		Eminlik/Ahenlik	divâni timar	6		5	1
10		Saray	divâni timar	12		12	
11	60	Danişmendoğlanı		5		5	
12		Konaç	divâni timar	12		11	1
13		Evhad/Evkat	vakf-ı Hatuniyye	29		21	8
14		Hisarkavak	divâni timar	26		23	3
15		Kaymak	timar	7		5	2
16	61	Hacığın/Hacıkeni	vakf-ı Hatuniyye	13	1	10	2
17		Babük	Zeâmet	27		25	2
18		Kırık/Kızık	divâni timar	12		12	
19		Hızır	divâni timar	14		12	2
20		Şeyhler	tabî'-i kazâ-i m.	9		7	2
21	62	Kuyucak	divâni timar	11	1	9	1
22		Çatal	divâni timar	3		3	
23		Terken	timar	10	3	6	1
24		Doğmuş	timar	8	1	7	
25		Pınar Başı		21		21	
26		Alancık	timar	7		7	
27	63	Geykoca	divâni (timar)	5		5	
28		Kayadibi	tabî'-i karye-i m.	6		6	
29		Fakihahmed	divâni timar	5		4	1
30		Bekış	vakf-ı Elvançelevi iki başdan	8		7	1
31		Kalacık	tabî'-i hashâ-i Havace	9		7	2
32		Armağan	timar	13		11	2
33	64	Mahmudlu	divâni timar	4		4	
	Toplam			516	13	431	60

Kazaya ait 33 köyde toplam 516 avarızhânesi tespit edilmiştir. Bunlar imam, erzâde ve muâfların yanı sıra 13'ü askerî, 431'i reâya ve 60'ı ise mücerred şeklinde kategorik bir ayrıma tabi tutulabilir. Elde edilen bu sonuçlar ile söz konusu defterin sonunda yer alan “cem'an kazâ-i Zünnunabad” başlığı altındaki veriler ile uyuşmamaktadır. Nitekim buradaki verilere göre kazanın toplam nefer sayısı 529'dur. Bunun 26'sı erzâde, zaîm ve askerî hanesi, 444'ü reâya hanesi ve nihayet 59'u ise mücerredir (TTd.776,64). Bu hanelerden ne kadar avarız vergisi alındığı bilinmemektedir. Amasya Sancağının toplam avarızhâne vergi miktarının 100.000 akçe olduğu biliniyorsa da bunun ne kadarının Zünnunabad kazasına ait olduğu tespit edilememiştir (D.MKF 68/47,139). Kazanın avarızhâne sayısı en fazla olan Tekke ve

Çağana köylerinin gelirleri Elvançelesi Zaviyesi vakfına ayrılmıştır. Kazadaki hane sayısının fazlalığıyla ön plana çıkan köylerinden biri de Elvançelesi'dir. Elvançelesi köyündeki hane sayısının fazla olmasının Celali İsyancılarla bir ilgisi bulunabilir mi? İsyancılar sırasında tekke ve zaviyesine bölgedeki reyanın kaçıp sığındığı düşünülebilir. Zünnunabad avarız defteri bölgenin inanç ve itikadî yönüne dair de bazı ipuçları barındırmaktadır. Kazanın sadece Çağana, Figani, Hacığın/Hacıkeni ve Hızır köylerinde imam, hatip tespiti yapılmıştır. Dolayısıyla kazanın 33 köyünün 29'unda imam, hatip kaydının olmadığı anlaşılmaktadır. Bu durumu avarızhâne sayılarıyla açıklamak doğru olur mu? Yani hane sayısı az olan köylerde imam, hatiplerin olmadığı şeklinde bir yaklaşım sergilenebilir mi? Tablo 4'teki örnekler esas alındığında bu tür bir yaklaşımın doğru olmayacağı görülmektedir. Dolayısıyla sadece eldeki veriler dâhilinde Celali İsyancıları sonrasında bölgede imam, hatip bulunan köylerin sayısının bir hayli az olduğu söylenebilir. Haliyle bölgedeki iskân mahallerindeki reyanın Alevi olup olmadıkları sorusu bu bağlamda ortaya çıkmaktadır. Bu sorunun da cevabını mevcut veriler dâhilinde verebilmek olası değildir. Ancak Tekke köyündeki bazı kayıtlar bu yöndeki olasılığı artırmaktadır. Köydeki, "Hacı Şeyh Seydi, (Zelal/ Zülal Yusuf; Mahmud Bekir ve Muslu Hızır)" şeklindeki kayıtlarının altında "erzâde" notu yer almaktadır. Bu kayıtlardaki erzâde kelmesi Alevi-Bektaşî terminolojisinde "mürşid oğlu mürşid, bir mürşidin babası da mürşid olursa ona erzade denir" şeklinde ifade edilmektedir (Gökbel, 2019, 279).

Alevilikteki mürşid, pir ve rehber ocakları ile bunların yol-erkân yürütmedeki görevleri dâhilinde Mürşid, Cem'i yöneten ve dede olarak tabir olunan yol önderi anlamındadır. Bir dede soyu ile bağlı ailelerin oluşturduğu her bir itikadî, sosyal ve eğitimsel hususiyetleri barındıran ağ, Alevilik'te ocak olarak tabir olunmaktadır. Defterdeki sığ bilgiler Tekke köyündeki bu mürşidlerin hangi Alevi ocağına bağlı olduğunu maalesef göstermemektedir. Diğer taraftan kaza köylerindeki reaya isimleri de oldukça dikkat çekicidir. Örneğin Nefs-i Zünnun köyündeki isimler Yağmur, Satılmış, Yusuf, Muslu, Kalender, Zülfikar, Mehmed, Mahmud, Ahmed, İbrahim, Hüseyin, Ramazan, Nebi, Mustafa, Hızır şeklinde sıralanabilir (TTd.776, 57,58). Bu tür isimlendirmelerden bazılarının genellikle Alevi-Bektaşîlik'te kullanılan isimler olduğu söylenebilir (Kurt, 1995, 75-92). Kazaya Amasya ve Zile havalisinden bazı reyanın gelerek yerleştikleri görülmektedir. Bu yerleşmelerin ticarî faaliyetler veya geçimlik iştigallerden kaynaklı münferit olaylardan mı yoksa Celali İsyancı'nın etkisiyle sağa sola savrulan reaya ardılları mı oldukları hususu açıkta kalmıştır. Danişmendoğlanı köyündeki Veli veled-i Halil ile Mehmed veled-i Abidin, Bayındır köyündeki Hamza veled-i Ali ve Figani köyündeki Ali Hacı ile Yakub Hasan'ın "an-reaya-yı Zile" oldukları kayıtlardan anlaşılmaktadır (TTd.776, 58-60). Son olarak bazı iskân mahallerinin kuruluş hikayelerine ait bilgilere de erişilmektedir. Öyle ki kazadaki Danişmendoğlanı köyündeki 5 avarızhanesinin 3'ü "Güvendik veled-i Veli"nin sülâlesindendir. Diğer iki hane de yukarıda belirtildiği üzere Zile havalisinden köye gelerek yerleşmişlerdir (TTd.776, 60). Bu husustaki diğer bir örnek köy ise Kayadibi köyüdür. Burasının normalde defterde köy olarak yazılmış olmasına rağmen devamında "tabî-i karye-i m" yani önceki kayıta belirtilmiş köy olan Geykoca köyüne bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda Kayadibi köyünün Geykoca köyünün yanında yöresinde bir ufak yerleşim yeri olduğu düşünülebilir.

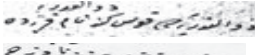
3.5. Hurufat Kayıtlarında Zünnunabad

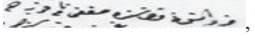
Hurûf, Arapça harf kelimesinin çoğuludur. Bu anlamıyla biçim değiştirerek "hurufat" olarak yazılmaya başlanmıştır. Bir bölgedeki görevlilerin adları, görevleri,

görevlerindeki azil, tayin, nakil ve ölmelerinden kaynaklı değişiklikleri içeren oldukça önemli bir kaynak türüdür. Bu görevliler kadı, kazasker, kethüda, esnaf şeyhi ve mahkeme çalışanları olabileceği gibi dinî ve kültürel olarak görev ifa edenlerden oluşmaktadır. Defterler bilgileri barındırdıkları idarî birimlerin isimlerine göre kategorize edilmişlerdir (Arşiv Rehberi, 2020, 62). Hurufat kayıtları, her ne kadar ilk bakışta bir görevli kayıt defterleri olarak görünse de esasen bir bölgedeki iskân ve nüfusun durumu ile nüfus hareketliliğinin anlaşılması noktasında da bilgiler içermektedir. Bu nedenle iskân ve nüfus odaklı çalışmalarda başvurulacak önemli bir kaynak grubudur. Bu kayıtlar sayesinde özellikle XVII. yüzyıl ile XIX. yüzyıllar arasında bir bölgenin iskân yerlerinin tespiti ile üzerindeki inanç ve kültür envanteri ortaya çıkarılmaktadır. Zünnunabad kazasının 1690 ile 1829 yılları arasındaki iskân birimlerinin yer aldığı Tablo 5, XIX. yüzyıl kayıtları ile avarız ve tahrir arasında bir köprü görevi görmektedir. Hurufat kayıtlarındaki iskân birimlerinde cami, mescid, tekke ve zaviye şeklindeki kayıtlar, söz konusu birimde belli miktarda bir nüfusun yerleşik olduğunu işaret etmektedir.

Tablo 5, Hurufat Kayıtlarında Zünnunabad Kazası Köyleri

Sıra	Numara		Tarihi		Yer adı
	Eski	Yeni	Hicrî	Miladî	
1	1141	1121	1102	1690	Figani, Evsalar Hamamı, Sazdoğmuş, Çifte/Çitli, Elvan Dede Zaviyesi, Alancık, Pınarbaşı, Bayındır, Babük, Elvançelebi, Şeyhler.
2	1160	1140	1107	1696	Şeyh Şıbli Zaviyesi, Doğmuş, Sazdoğmuş, Elvan, Kozviran, Kuş Kendi/Kuşkend? ¹⁵
3	1159	1139	1120	1709	Elvançelebi, Doğmuş, Hacıköyü
4	1139	1119	1135	1722	Kuyucak, Zünnun-ânâd, Kızık nâm-ı diğer Hutni/Hunti, Şeyh Şıbli Zaviyesi, Hisarkavak.
5	1111	1091	1137	1724	Tekke, Kozlurvan
6	1148	1128	1139	1726	Elvançelebi, Şeyhler, Alviran, Kalacık
7	1108	1088	1143	1730	Tekke, Doğmuş, Şeyh Hoca, Kozviran, Kızık nâm-ı diğer Hutni/Hunti, Dağsaray, Kırklar Çelebi Mevki', Figani, Avkat, Çağana, Sorgun, Babük, Kaymak
8	1110	1090	1168	1754	Kızık nâm-ı diğer Hutni/Hunti, Elvançelebi, Doğmuş, Hacı, Kaymak, Sazdoğmuş, Hacı, Kozlurvan, Kuralgan, Evkat, Şeyhler, Hakkı? ¹⁶
9	1137	1117	1177	1763	Sazdoğmuş, Kaymak, Elvançelebi, Şeyh Şıbli Zaviyesi,
10	1107	1087	1182	1768	Elvançelebi, Babük
11	1113	1093	1184	1770	Elvançelebi
12	1104	1084	1186	1772	Elvançelebi, Hamam Ayağı mezarası
13	1116	1096	1189	1775	Elvançelebi, Kızık nâm-ı diğer Hutni/Hunti, Babük, Doğmuş, Sazdoğmuş, Hamam Ayağı mezarası, Tekke, Evkat
14	1179	1158	1192	1779	Sazdoğmuş, Şeyh Şıbli Zaviyesi
15	1162	1142	1200	1786	Muhzırlık ¹⁷

15 , VGMA.HRFd.1160/1140, 309.

16 , VGMA.HRFd.1110/1090, 153.

17 Kazaya ait tek kayıt "Zünnunabad mahkemede muhızr Mustafa fevtinden es-Seyyid Halil'e C.Ahır 35 muhızrlık müceddeden kayd ile mutasarrıf Mustafa fevtinden Ali'ye R.Evvel 31 Ali fevtinden oğlu Seyyid Ebubekir'e Muharrem 72, Seyyid Ebubekir ferâğından Ali'ye Zilhicce 1211" şeklindedir.

16	557	548	1203	1788	Doğmuş, Kızık nâm-ı diğer Hutni/Hunti, Kozviran
17	574	565	1210	1795	Doğmuş, Hacı, Kızık nâm-ı diğer Hutni/Hunti, Sazdoğmuş, Hisarkavak, Alancık, Babük
18	554	545	1217	1802	Kozlurvan
19	550	541	1223	1808	Şeyhler, Elvançelebi, Alancık, Avkat
20	577	568	1227	1812	Kızık nâm-ı diğer Hutni/Hunti, Elvançelebi, Doğmuş, Kalacık, Hisarkavak.
21	558	549	1238	1822	Elvançelebi, Kızık nâm-ı diğer Hutni/Hunti
22	559	550	1245	1829	Avkat, Hacı, Elvançelebi, Doğmuş,

Hurufat kayıtlarında Zünnunabad kazasındaki iskân, nüfus, inanç ve kültürel dokuya geçmeden evvel idarî mahiyetteki bilgilere değinmek gerekmektedir. Nitekim bu kayıtlarda Zünnunabad'ın idarî statüsüne ait oldukça önemli bilgiler yer almaktadır. Zünnunabad, yukarıda ele alınmış nüfus ve temettuat kayıtları ile aşağıda incelenecek olan avarız ve tahrir defterlerinde Geldiklanabad'a bağlı bir kaza olarak yer almaktadır. Fakat bazı hurufat kayıtlarında "Zünnunabad kazası muzâfâtından Geldiklanabad nahiyesi" şeklinde geçtiği görülmektedir. Bu durumda bölgedeki esas idarî birimin Zünnunabad olduğu ve Geldiklanabad'ın buraya bağlı bir nahiye olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır (VGMA.HRF.d.1088/43, 37/b, 38/a; 1140/162, 308; 1090/82, 154). Bazı kayıtlarda ise "Zünnunabad nâm-ı diğer Geldiklanabad kazası" şeklinde her iki kazanın esasında aynı idarî birim oldukları işaret edilmektedir (VGMA.HRF.d.545/28, 48; 568/116, 231; 1088/43, 37/b, 38/a; 1090/81, 74; 1119/43,81). Hurufat kayıtları Zünnunabad kazasında Kızık nâm-ı diğer Hutni/Hunti, Elvançelebi, Şeyh Şibli¹⁸ ve Şeyh(ler) zaviyelerinin bulunduğunu göstermektedir. Bunlar haricinde kaza sınırları dışında yer alan Çat zaviye de belgelerde sık sık yer almaktadır (VGMA.HRF.d.548/46, 549/29, 1088/42, 1088/43; 1121/59). Zaviye kayıtları genellikle "evlâdiyet" üzere olduğundan vakıf evlatları ve onların çocukları ile ilgili bazı bilgilere rastlanılmaktadır. Örneğin Şeyh Şibli Zaviyesinde vakıf evladı olan ancak zaviyede bulunmayan başka diyarda ikamet eden Ebubekir bin Ali üzerindeki görev, naib Ahmed arzıyla alınarak eş-Şeyh Hasan bin Himmed'e bırakılmıştır. Naib Ahmed'in bu kararındaki dayanak ise vakıf şartıdır. Zira vakıf şartları görevli evlatların başka diyarlarda olmamalarını işaret etmektedir (VGMA.HRF.d.1088/42, 37; 1088/43, 38). Hurufat kayıtlarında kazaya ait iş ve işlemlerde Çorum, Amasya naibleri ve Merzifon kadısı ile ender de olsa Anadolu Kazaskerinin isimleri yer almaktadır. Kayıtlarda adı geçen kadının Zünnunabad, Merzifon, Amasya veya Çorum kadısı mı olduğu hususu tam olarak anlaşılamamaktadır. Bu nedenle Zünnunabad'ın kaza oluş serüvenine dair ip uçlarına bu kaynaklarda erişilememiştir (VGMA.HRF.d.1088/42, 37; VGMA.HRF.d.1121/58, 48).

Şeyh Şibli, Hallâc-ı Mansûr'u destekleyen ulemânın içinde yer almaktaydı. O, "Ben ve Mansûr tek şey gibiydik, aramızdaki fark onun sırrı ifşâ etmesi, benim ise gizlememdi" şeklinde bu bağlılığını ifade etmiştir (Eraydın 2014,253). Ebûbekir Şibli, Türklerin yoğun olarak bulundukları Abbasî başkenti Samarra'da doğmuştur. Semerkand ile Seyhun arasında yer alan Uşrûsene bölgesindeki iskân mahallerinin birinin adı Şibliyye'dir. İsmi buradan aldığı düşünülmektedir. Hallac-ı Mansûr ile olan ilişkisi dâhilinde "dünyayı ve ahireti rüya, Allah'ı ise uyanıklık olarak görmüştür. Hz. Ali ve Ebubekir'e uzanan silsilesinin olduğu belirtilmektedir. (Okudan, 2007, 221, 223). Zünnunabad'ın Elvançelebi köyünde Kırıklar Çelebi olarak bilinen mevkide Şeyh Şibli isimli bir türbe yer almaktadır (VGMA.HRF.d.1088/42, 37) Bu isim,

Elvançelebi evladından birine mi, yoksa yukarıda hakkında genel bilgiler verilen İslâm âleminin ilk sufilerinden olan ve hurûfî teamüllü düşünceye malik kişi/kişilerden birine mi aitti? Denizli¹⁹, Düzce²⁰ ve Konya²¹ bölgelerinde benzer isimli zaviyelerin bulunmasından hareketle ikinci ihtimalin çok daha olası olduğu düşünülebilir.

Hüsâmeddin Hüseyin’in izahına göre H.1103/1691 yılından itibaren Güç Arslan Bey evlatları Amasya’nın Geldiklanabad kazasının Kızık nâm-ı diğer Hutni/Hunti köyü malikanesine mutasarrıflardır. Güç Arslan Bey evlatlarından biri olan Hızır Ağazâde Mehmed Emin Efendi bin Mehmed Hızır Ağa evladıyla birlikte Geldiklanabad ve Turhal havalisinde yol kesen şerîr eşkıya tarafından şehit edilmişlerdir. Güç Arslan Bey evlatlarının eşkıya tarafından öldürölmesi, bölgede herkesi üzmüştür. Bu durum vakıf evlatlarının bölgelerinde ne kadar sevilip sayıldıklarını ortaya koymaktadır (Hüseyin Hüsâmeddin, 4, 647) Hüseyin Hüsâmeddin’in kalemine konu olmuş bu kişilerin, izlerine hurufat kayıtlarında da rastlanılmaktadır. Nitekim Güç Arslan Bey vakfı mutasarrıfı olan Hafız Mehmed Efendi’nin “pîr-i ihtiyâr” olmasından dolayı görevini oğlu “Mehmed Emin”e bıraktığı anlaşılmaktadır (VGMA.HRF.d.1119/43).

Kazaya ait hurufat kayıtlarında Elvançelebi zaviyesine ait bilgiler sıralanan diğer zaviyelere göre çok daha fazladır. Bunlardan hareketle köyün esas isminin Elvan olduğu anlaşılmaktadır. (VGMA.HRF.d.1140/162, 149) Bazen zaviye, bazen de tekke veya türbe olarak belirtilen “Kutbu’l-ârifin Elvançelebi nâm aziz” şeklindeki kayıtlara sık rastlanılmaktadır. Bu nedenle kayıtlarda zaviye şeyhi başta olmak üzere zaviyedeki görevli isimleri ve bunların değişimine dair bilgilere rastlanılmaktadır. Hem bu zaviyeye ait kayıtların fazlalığı ve hem de şeyh, kâtip ve ambarcı gibi görevlilerden bahsedilmesi Elvançelebi Zaviyesi’nin kadîm ve büyüklüğüne dair ipuçları vermektedir. Fakat buna rağmen zaviyenin yer yer düzgün işletilmediğı anlaşılmaktadır. Nitekim gelip giden yolculara barınma ve beslenme ihtiyaçlarını gidermekle görevli olan zaviye, bir müddetten beri kimse kalmadığından harabeye dönmüştür. Zaviyenin bu durumdan kurtarılacak tekrar eski görevini ifa edecek duruma getirilmesi için Zünnunabad kazası naibi Ahmed arzıyla İbrahim ve kardeşi Mehmed Rağıp görevlendirilmiştir. H. Zilhicce 1226/Aralık-Ocak 1811-12 tarihli belge, Elvançelebi Zaviyesi’nin neden harabe olduğuna dair bir soruyu ortaya çıkarmaktadır. Hurufat kayıtları bu sorunun cevabına dair bir izahı barındırmamaktadır. Ancak Elvançelebi mezarısı ve tekkesi vakfı gelirlerinden zaviyeye pay edilmesi bu durumun, yöneticilerden kaynaklı idarî ve malî şartların tetiklediğini akıllara getirmektedir (VGMA.HRF.d.541/100, 192). Şeyhler köyündeki zaviyede ise zaviye şeyhinin torunu olarak belirtilen Şeyh Mehmed görev yapmaktadır (VGMA.HRF.d.1121/59). Kazadaki Doğmuş, Kozvıran, Elvançelebi, Hacı, Sazdoğmuş, Hisarkavak, Figani, Kalacık, Dağsaray, Çağana, Sorgun, Kaymak, Korulgan, Hakkı/Hakfı, Çifte/Çitli, Pınarbaşı, Bayındır ve Kuşkend/Kuskend köylerinde cami, mescidin olduğu görölmektedir. Bunlardan Elvançelebi köyündeki cami hakkında “Elvançelebi nâm azizin bina eylediğı cami” şeklinde bizzat kendisi tarafından inşa edildiğı bilgisi yer almaktadır (VGMA.HRF.d.1088/42, 37). Doğmuş ve Sazdoğmuş köylerindeki camiler “Devlet Hatun” tarafından bina edilmiştir (VGMA.HRF.d.548/46; 565/102568/116; 1090/82; 1096/122). Hisarkavak, Hacı ve Kalacık köylerindeki camiler “ahâli-i karye” veya “ashâb-ı hayrat” yani hayırseverlerce inşa edilmiştir (VGMA.HRF.d.550/26; 565/102; 568/116). Kozvıran’da Mansur Payas ve Hakkı/Hakfı köyündeki Ağa ve Bayındır köyündeki Melek Mansur camileri dışında

19 <https://www.youtube.com/watch?v=gZNQMe10ZI0> (10.10.2024).

20 <https://kulturenvanteri.com/tr/yer/seyh-i-sibli-turbesi/#17.1/40.9052/31.148> (11.10.2024).

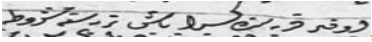
21 https://isamveri.org/pdfdr/D01986/2021_1/2021_1_BAGCIB.pdf (10.10.2024).

Figani, Kaymak, Korulgan, Pınarbaşı, Çitli, Çağana ve Zünnun köylerindeki camiler ise “karye camileri” olarak belirtilmiştir. Bunlardan Çağana köyündeki caminin harâb ve tamire muhtaç olduğu anlaşılmaktadır (VGMA.HRF.d.1096/122). Dolayısıyla bu köylerdeki camilerin kimler tarafından kurulduğuna dair bilgiler hurufat kayıtlarında yer almamaktadır. Bu camilerin de kuvvetle muhtemel karye halkı tarafından inşa edildiği düşünülebilir.

Evkât köyündeki Kesikbaş Türbesi²² Zünnunabad’daki önemli türbelerden biridir. Cürekim isimli mezranın tüm gelirleri bu türbeye aktarılmıştır (VGMA.HRF.d.550/26; 1090/82; 1096/122). Niğde²³, Tokat²⁴, Ankara²⁵, Konya²⁶, İzmir²⁷ ve Kastamonu²⁸ olmak üzere pek çok yerde bu isimli türbe yer almaktadır (Ocak, 2013, 25-34). Dâsitân-ı Kesik Baş veya Hikâye-i Kesik Baş, Hz. Ali’nin kahramanlıklarını içeren ve kahramanı gövdesiz bir insan başı olan destansı anlatının ürünüdür (Ocak, 2013, 22; Albayrak, 2022, 308-309). Bu bağlamda başları kesik bir şekilde savaşa devam eden kahramanlar, Türklerin İslâm’ı kabulüyle birlikte Hz. Ali zafer ve kahramanlıklarıyla özdeşleşmiştir. İslâm fetihlerinin yaygınlaşmasıyla birlikte başları kesik olmasına rağmen savaşanları simgeler hale gelmiştir. Bu nedenle Anadolu ve Rumeli’de bu isimli çokça türbe ve ziyarete rastlamak mümkündür (Ocak, 2013, 7; Savur-Kayabaşı, 2023, 575). Zünnunabad kazasındaki Kesikbaş isminin ya Anadolu’da temelleri mevcut bilgilere göre Orta Taş Devrine kadar giden ören yerlerinden ya da Hekim Duban veya Harran bölgesindeki şehid-i Kerbelâ Hz. Hüseyin başı bağlamındaki hikayelerden hareketle konulmuş olduğu düşünülebilir. Bu konuda net bir şey söylemek zor olsa da Anadolu Selçukluları döneminde Anadolu’da kesik başlı evliya kültlerinin ortaya çıktığı bilinmektedir. İslâm gazilerine atfedilen mukaddes ziyaretgâhlara adaklar adanarak dilekler tutulmuştur (Ocak, 2013, 76-86). Bu bakımdan Zünnunabad bölgesindeki Kesikbaş Türbesi’nin bu mahiyetteki bir derviş, eren, evliya ya da gazinin ziyaretgâhı olduğu düşünülebilir. Hurufat kayıtlarında Han Zaviyesi, Mehmed Veli Çelebi, Ayşe Hatun, Hamdullah Çelebi, Danişmend Gazi, Mansur Gazi, Melek Mansur ve Evsalar Hamamı şeklinde sıralanabilecek vakıf isimlerine de rastlanılmaktadır. Bu kayıtları XVII. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar devam eden süreçte cami, mescid, tekke ve zaviyeler başta olmak üzere bölgedeki sosyo-kültürel inanç yapıları ile buralarda görevli bulunanlara dair bilgileri içermektedir. Özellikle Elvançelebi gibi merkezî tekke/zaviyelerde silsilevî bir şekilde vakıf evlatlarına ait bilgilere erişmek mümkündür.

3.6. Nüfus Kayıtlarında Zünnunabad

1826 yılında Yeniçeri ocağını kaldıran II. Mahmud (1808-1839) imparatorluğun yeniden hızlı bir şekilde gelişimi ve büyümesi doğrultusunda adımlar atmıştır. Askerî, idarî ve malî alanda oldukça ciddi yenilikler yapılması planlanmıştır. Başlatılacak reformun mimarı şüphesiz imparatorluğun demografik unsuruydu. Bu nedenle tez zamanda imparatorluktaki nüfusun ortaya çıkarılması gerekmektedir. 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşı imparatorluk genelindeki erkek nüfusun tespitine dönük ilk

22 VGMA.HRF.d.541/100:192.

23 <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/nigde/gezilecekyer/kesikbas-semi-tebrizi--turbesi>.

24 <https://www.turkiyenintarihieserleri.com/?oku=79>.

25 <https://kulturenvanteri.com/tr/yer/kesikbas-turbesi/#17.1/39.937515/32.865326>.

26 <https://www.konyayenigun.com/kesikbas-turbesi>.

27 <https://www.erolsasmaz.com/?oku=1056>.

28 <https://www.kastamonuistiklal.com/kesik-bas-turbesi>.

adımların sekteye uğratmıştır (Kartal, 1994, 11; Bilgi, 2000, 118-122; Karpat, 2010, 64; Behar, 1996,20-58). Nüfus defterleri her ne kadar imparatorluğun askeri amaçlarla gerçekleştirdiği sayımları barındırıyorsa da araştırılan bölgeler XIX. yüzyıl dünyası hakkında önemli bilgiler içermektedir. Kazalar, mahalleleri ve köyleri ile buralarda yaşayan erkeklerin isimleri, yaşları, erkek çocukları, baba adların ve meslekleri ile hayat işgallerine dair bilgilere rastlanılmaktadır. Nüfus defterleri, Zünnunabad kazasına ait icmal, aşiret ve mufassal nüfus kayıtlarına Cevdet (C.DH. 183), Kâmil Kepeci (KKd.6566) ve Nüfus (NFSd.2134, 2141, 2258, 2261, 2264, 7256) fonlarında rastlanılmıştır. Bu defterlerde sadece köyler ve buralardaki nüfus değil köyün bağlı bulunduğu vakıf, malikâne ve divânî hissesi hakkında bilgiler de yer almaktadır.

Zünnunabad kazasına ait arşivdeki derli toplu nüfus defteri H.1262/1845-46 tarihli. Bu defterin kapağında Zünnunabad'ın Sivas eyaleti, Amasya livası, Amasya kaymakamlığına bağlı olduğu ifade edilmektedir (NFSd.2264, 3). Defter hane ve hanelere ait her bir kaydın sıralandığı bir kayıt şekliyle tutulmuştur. Dolayısıyla köyler, buralardaki haneler ve hanelere ait kayıtlı nüfusun tespiti oldukça kolaydır. Ayrıca birbirine oldukça yakın olan temettuat ve nüfus kayıtları dâhilinde köylerdeki hane lakaplarının da kıyaslanması mümkün olmaktadır. Örneğin Nefs-i Zünnun köyü için bakıldığında nüfus defterinde yer alan “Ankaralıoğlu” ve “Ceridoğlu” lakaplı aileler bu köye ait temettuat kayıtlarında yer almamaktadır. Dolayısıyla her iki kaydın tutulduğu dönem aralığında bahsedilen ailelerin başka diyarlara göç etmiş olabilecekleri düşünülebilir. Aynı şekilde nüfus defterinde açık bir şekilde belirtilmiş olan köy imamı “Hacı Abdullah oğlu Ali bin Hüseyin” de temettuat kayıtlarında yer almamaktadır. Temettuat köy imamının ismi “Ali Efendi”dir. (ML.VRD. TMTd.14994, 1-4; NFSd.2264, 3-5). Kayıt tarihleri esas alındığında birbirine oldukça yakın bu iki kaynak serisi arasındaki bilgi farklılığının nedeni anlaşılamamıştır. Aynı durum kazanın diğer önemli bir köyü olan Elvançelesi için de geçerlidir. Temettuat kayıtlarında köyün imamının kim olduğu belirtilmezken nüfus defterinde “Amasyalı oğlu Yusuf bin İbrahim” olduğu görülmektedir. Diğer taraftan nüfus defterinde bulunan “Amasyalı, Erzurumlu, Berber, Tire Mehmed, Boşnak, Panayırıcı, Çakallı, Semerci, Ahu Dede” oğlu şeklindeki sülaleler köye ait temettuat kayıtlarında yer almamaktadır. Lakaplarından hareketle bu kişilerin temettuat ile nüfus kayıtlarının yapıldığı iki zaman aralığında köye geldikleri söylenebilir (NFSd.2264, 9-20; ML.VRD.TMTd.14977). Bu örnekler bağlamında bölgede aktif bir nüfus hareketliliğinin olduğu söylenebilir.

Tablo 6, Zünnunabad Kazası Köyleri ve Nüfusları²⁹

Köy	NFSd.2258/ 1246	NFSd.2259/ 1247	C.DH.183/ 1249	NFS2264 (hane/ nüfus)	NFS.d.2134
Elvançelesi	151	147	152	70/164	98
Elviran/Alvirân	55	46	51	21/57	46
Çağana	31	30	32	15/36	30
Evgat	85	68	86	34/112	
Çitli	70	63	68	29/90	63
Konaç	40	39	40	11/34	39
Figani	190	191	191	72/251	191

29 Tablodaki nüfus defterlerindeki nüfus sayılarının farklı olması, defterlerin şekli özellikleri (yırtık, eksik olmaları) ile NFSd.2264 hariç diğerlerinin sıra ve hane numarası esaslı hazırlanmamış olmalarından ve her bir köye ait kayıtların tarafımızca tek tek sayılmasından kaynaklanmaktadır.

Zünnun (Danûn)	15	15	15	7/21	15
Körücekk	9	11	9	3/13	12
Horku	13	14	13	13/35	23
Geykoca	22	22	23	11/32	21
Kavak	78		80		
Kozviran	112	109	117	55/150	105
Bayındır	61	62	61	25/81	59
Alancık	53	51	57	22/71	50
Dağsaray	40	40	42	15/40	42
Babek	34	32	35	13/58	29
Kalacık	66	64	69	23/66	66
Sorkuoğlanı	23	25	26	2/9	
Devletoğlanı	22	23	23	8/25	
Ağçakoyunlu	51	22	53	8/20	
Armağan	3	3	3		3
Şeyhler				3/7	5
Şemi	25	25			25
Hisarkavak		73		32/84	71
Pınarbaşı				26/82	
Hızır				3/9	
Bekiş				13/38	
Kayı				8/24	
Terkman/Tekman/ Tekman				9/24	
Toplam	1.249	1.175	1.246	551/1.633	993

Defterdeki bilgiler esas alındığında kazanın 27 köyünde 551 hane ve 1.633 nüfusun bulunduğu anlaşılmaktadır (NFSd.2264, 1-165). Nüfus sayısının başka bir defterde ise 1.486 olarak verildiği görülmektedir (NFSd.3862, 8). İncelenen kaynaklarda kazaya ait tuvâna sayısı, 12 ila 35 yaş arasında olanların sayısı 544 ve 345 olarak tespit edilmiştir (NFSd.3863,6; NFSd.3864,7). Bu defter Zünnunabad'ın bir kaza olarak köylerindeki hane ve nüfusunun yanı sıra imam, kethüda ve muhtar gibi görevliler ile hayat işigali veren insanların manzaralarını vermektedir. Bu sayede Elvançelesi köyünden “Şadumanoğlu Ömer bin Halil”in tahsil için Akşehir’e gittiği, Evkat köyünden Rumoğlu Ömer bin Ahmed’in ise Amasya’da tüccarlık ettiği anlaşılmaktadır. Yine Şeyhler, Kozluviran, Hisarkavak, Alancık ve Kalacık köylerinden bazı haneler İstanbul, Geldiklanabad, Amasya ve Gelingiraz kazalarına hizmetkâr ve çobanlık için gitmişlerdir. Nihayet Dağsaray köyünden iki hane ise işlemiş oldukları “cünhâ” yani ufak cürüm, suç nedeniyle Amasya’da mahpustur (NFSd.2264, 1-165). Zünnunabad kazası köylerinde hanelerin geçim işigali hakkında bilgilerin yer aldığı ender örneklerle de rastlanılmaktadır. Bu mahiyetteki örnekte kazanın 18 köyündeki 412 hanenin meslekî ve fiziksel özelliklerine yer verilmiştir. Kazadaki hanelerin yarısından çoğu coğrafyanın da sunmuş olduğu imkân dahilinde ziraat ile uğraşmaktadır. Devamında çobanlık, hizmetkârlık, ırgatlık ve askerî sınıfa dahil olma gibi meslekler sıralanabilir. Bunların yanında değirmenci, oduncu, berber ve çoban kethüdası gibi işlerle uğraşanlar da vardır (NFSd.2261, 1-59).

Çoğu Zünnunabad kazası nüfus defterleri hane ve sıra numarası esaslı güdülmenden tutulmuştur. Bu nedenle her bir defterde kayıtlı köylerin “sinn” yani yaşları belirtilmiş olanları mümkün olduğunca sayılarak tablolaştırılmıştır. Kayıtlar arasındaki irili

ufaklı farklılıklar kaynak defterin türü, kayıt amacı, eksik olması veya sayılırken gözden kaçmış olması muhtemel hatalardan kaynaklanmış olmalıdır. Tablo 6'da yer alan defterlerin kazanın nüfusun yanı sıra ziyade nüfus hareketliliği hususunda oldukça önemli bilgiler ihtiva ettiği görülmektedir. Bu sayede Çitli köyündeki Hasan Efendioğlu Monla Osman'ın Eskiköy'den beş sene önce ve yine Şemi köyündeki Merzifonlu Hasan'ın ise altı sene önce gelerek belirtilen köylere iskân edildikleri anlaşılmaktadır. Seydi oğlu İbrahim Kozviran köyünden altı sene önce Berber Süleyman ise Bozok'tan beş sene önce Babek köyüne gelmişlerdir. Hisarkavak köyünden Süleymanoğlu Osman sekiz sene önce Kalacık köyüne gelmiştir (NFSd.2259, 1-12; C.DH.183, 5). Elvançelesi köyünden Zamane oğlu Hasan veledi Abdullah'ın Çağana ve Amasya'nın Kertme köyünden Çolakoğlu Hasan'nın da Armağan köyüne iskân edildikleri görülmektedir (NFSd.2258, 2, C.DH.183,6) Armağan köyünde ise sadece İhtiyaroğlu ve Çolakoğlu lakaplı iki hanenin bulunduğu dikkatleri çekmektedir. Milli aşiretine mensup olan 60 yaşındaki Topaloğlu Hüseyin bin Mehmed, yaklaşık yirmi sene önce aşiretten ayrılarak Babük köyüne gelip iskân olmuştur (NFSd.2261, 51-52). Bu mahiyetteki çok daha ilginç bir örneğe Dağsaray köyünde rastlanılmıştır. Köyün bir numaralı hanesi "Dokuzcanoğlu Mehmed Efendi bin Ali"dir. 30 yaşındaki Ali aynı zamanda köyün imamıdır. Ali, yaklaşık yirmi sene önce, yani henüz 10 yaşında iken, mensubu bulunduğu Milli aşiretinden ailesiyle birlikte ayrılarak Dağsaray köyüne gelerek iskân olmuştur (NFSd.2261, 59). Burada belirtilen köyler esasında Milli Aşireti mensuplarının iskân olduğu köyler değildir (Alandağlı, 2024, 1043-1080). Dolayısıyla söz konusu iki hane neden aşiretten ayrılarak bu köylere yerleştiği sorusunun cevabını vermek güçtür. Ancak Ali'nin imam olması meslekî bir hususiyetten kaynaklandığı fikrini ön plana çıkarmaktadır. Ender de olsa bu örnekler, mekân olarak nispeten Zünnunabad kazasının kuzeybatısında yer alan ve genellikle Mecitözü'ne bağlı olan kışlak ve yaylaklardaki Milli aşireti mensuplarının bilmediğimiz nedenlerle kazanın bazı köylerine de iskân olduklarını göstermektedir. Bunun sadece Milli aşiretiyle sınırlı olmadığı açıktır. Nitekim Amasya sancağında "haymaneteyn" olan ekradını bulunduğu köy ve mahalle ile nüfuslarına ait 1258/1842-43 yılı defterinde Bargiri ve Cihanbeyli aşireti mensuplarının Zünnunabad dâhilinde bulundukları köyler ile nüfusları yer almaktadır (NFSd.7256, 5-8).

Tablo 7, Zünnunabad Kazasındaki Aşiretler

Sıra	Sayfa	Köy	Hane	Nüfus	Açıklama
1	5	Elvançelesi	4	14	Aşiret-i Bargili
2		Figani	1	2	Aşiret-i Bargili
3		Çitli	2	6	Aşiret-i Bargili
4		Kal'açık	2	3	Aşiret-i Bargili
5		Kozluviran	3	8	Aşiret-i Bargili
6	6	Elviran	2	6	Aşiret-i Bargili
7		Horku	2	6	Aşiret-i Bargili
8		Çağana	2	5	Aşiret-i Bargili
9		Hisarkavak	1	4	Aşiret-i Bargili
10		Küricek	1	6	Aşiret-i Bargili
11		Nefs-i Zünnun	1	2	Aşiret-i Bargili
12	7	Kayı	8	27	Aşiret-i Bargili
13	7-8	Doğmuş	11	44	Aşiret-i Cihanbeyli
14	8	Pınarbaşı	10	21	Aşiret-i Cihanbeyli
Toplam			50	154	

Kaymakam Mehmed Cemal Bey marifetiyle gerçekleştirilen sayım neticesinde Amasya sancağı genelindeki Hacıanlu, Terkanlı, Cihanbeyli, Şih Bızınlu ve diğer aşiretlerin toplamda 50 hane ve 664 nüfusunun olduğu görülmektedir (NFSd.7256, 19). Bu rakamlar esas alındığında Zünnunabad kazasındaki aşiret mensuplarının bu sayının yaklaşık 1/5 oranında olduğu söylenebilir. Defterdeki kayıt, kazaya bağlı Horku köyü reayasının yaklaşık üç yıldır Evkathacı köyünde sakin olduklarını ortaya koymaktadır. Kayıtlı bir köy olmasına rağmen köy halkının neden Evkathacı köyüne gittiği anlaşılamamıştır (NFSd.2259, 12). Zünnunabad ile Mecidözü kazaları arasındaki idarî sınır değişiklikleri ve bunun yaratmış olduğu sıkıntılara dair bazı örnekler de nüfus defterlerinde yer almaktadır. Zünnunabad naibi el-Hac Ömer imzalı defterde kadimden Zünnunabad kazasına bağlı Evkat, Devletoglanı, Ağcakoyun ve Sorkunoğlanı köylerinin daha önce bağlı bulundukları Mecidözü kazası tarafından zapt edildiği bilgisi yer almaktadır. Nüfus kayıtlarında bu tartışma nedeniyle söz konusu köyler önce Zünnunabad kazasından ayrı düşünülmüş, ancak “kayd-ı kadim” hususu dahilinde yeniden kazaya bağlı olarak yazılmıştır (NFSd.2259, 12). Elvançelebi köyünde “Mütevellizâde Ahmed veledi İbrahim” şeklindeki kaydın üzerine “hala mütevellidir” şeklinde not düşülmüştür. Bu durumda 17 yaşındaki İbrahim’in kazada müteveli olduğu anlaşılmaktadır (C.DH.183, 1).

Zünnunabad kazası köylerindeki doğum ve ölüm kayıtları ile askerî sınıfa mensup olanlarına ait bilgileri barındıran defter örnekleri de vardır. Ekim 1837 ile Mart 1838 arasını kapsayan bu mahiyetteki bir defter, Elvançelebi, Alviran, Çağana, Evkat, Konaç, Babek, Kalacık, Dağsaray, Alancık, Bayındır, Kozviran, Hisarkavak, Horku, Ağcakoyunlu, Zünnun, Devletoglanı ve Sorkunoğlanı köylerine ait bilgileri içermektedir. Defterdeki önemli hususlardan biri kaza içerisindeki ender göç hareketlerine ışık tutmasıdır. Nitekim Elvan Çelebi köyünde 20 yaşındaki Ahmed veled-i İbrahim’in hanesiyle birlikte 21 Mayıs 1837 tarihinde Gümüş köyüne nakl-ı hane ettiği bu sayede anlaşılmaktadır. Yine Evkat köyünde 27 yaşındaki Ahmed ise esasında tam olarak ne zaman geldiğini bilmediğimiz köyden kendi esas vatani olan Gümüş köyüne 16 Mayıs 1837 tarihinde nakl-ı hane etmiştir (NFSd.20233, 4, 6). Bu husustaki bir başka örnek ise Düğenci köyüne aittir. Bölgedeki maden köylerinden biri olan bu köye 66 yaşındaki Ağca İbrahim veled-i Mehmed ve 37 yaşında ve damadı Mehmed veled-i İbrahim 17 Mayıs 1837 tarihinde nakl-ı hane etmişlerdir (NFSd.20233, 4).

Nüfus defterleri Zünnunabad köylerinin gelirinin nerelere aktarıldığına dair bilgileri de barındırmaktadır. Bölgede malikâne-divânî sistemi uygulanmaktadır. XVI. yüzyılda divânî hisselerin malikâne hisselerinden daha az olduğu bilinmektedir (Öz, 1999, 80). Bu durumun bir yansıması olsa gerek XIX. yüzyıl nüfus defterlerinde Zünnunabad kazası köylerinin sadece malikâne hissesi bulunmaktadır. Elvançelebi, Alviran, Çağana, Alancık ve Kürecik köylerinin malikâne hisseleri Elvançelebi tekkesine ayrılmıştır. Bu köylerden Kürecik köyünün yarı hissesinin Elvançelebi, diğer yarı hissesinin ise Amasya’daki Pirlar Tekkesi’ne ayrıldığı görülmektedir. Elvançelebi Tekkesi’nden eldeki imkanlar dahilinde gelip-gidenlerin konaklama ve barınma ihtiyaçlarının temini vazifesine devam etmesi istenmiştir. Sıralanan köylerden Elvançelebi hariç nüfusu düşük köylerin gelirlerinin bu tekkeye ayrıldığı görülmektedir. Kazanın diğerlerine göre nüfusu fazla köylerinin hisseleri ise Amasya’daki Yörgüç Paşa, Sekban Timur, Acem Ali ile Niksar’daki Melik Mansur vakıflarına ayrılmıştır (NFSd.2134, 141-149; NFSd.2141, 149-197).

Tabo 8, Nüfus Defterlerinde Zünnunabad Kazası Köyleri Divanî ve Malikâne Hisseleri

Defter	Sayfa	Köy	Hisseler (divanî-malikâne)
NFSd.2141	149	Elvançelesi	Divânî ve malikânesi müttekil derûn-ı karye-i mezkûr Elvançelesi Tekkesinde olarak mürûr-u ubûra itaâm-ı taam için meşrût idüğü
	156	Alvıran	Müstakil-i Elvançelesi Tekkesi vakfidır
	157	Çağana	Müstakil-i Elvançelesi Tekkesi vakfidır
	159	Çitli	
	162	Konaç	Malikânesi Amasya'da vakî Yörgüç Paşa Vakfı idüğü
	164	Figani	Malikânesi Amasya'da Yörgüç Paşa Vakfı idüğü
	169	Nefs-i Zünnun nâm-ı diğer Danın	Malikânesi Gelengiras mukataâsına merbût idüğü
	170	Küricek	Nısf-ı malikânesi Elvançelesi ve diğeri Amasya'da vakî Pirlar Tekkesi Vakfı idüğü
	171	Horgu	Malikâne Miramul? Vakfidır.
	172	Geykoca	Malikânesi Amasya'da vakî Acem Ali Camine mevkûf olarak tevliyeti Şeyh Alioğlu uhdesinde idüğü
	173	Hisarkavak	Malikânesi Amasya'da vakî Yörgüç Paşa Vakfı idüğü
	175	Kuzluvıran	Bütün malikânesi Niksar'da vakî Melik Mansur vakfı idüğü
	179	Bayındır	Bütün malikânesi Niksar'da vakî Melik Mansur vakfidır
	181	Alancık	Malikânesi karye-i mezbûrede vakî Emir Hasan ve Emir Çelebi Vakıflarıdır.
	182	Dağsaray	Malikânesi Amasyada Yörgüç Paşa ve nısf-ı Sekban Timur Vakıflarıdır
	185	Babek	Malikânesi Amasyada vakî Temanna Camine mevkûfdur
		Kalacık	Malikânesi Amasya'da vakî Yörgüç Paşa vakfidır tevliyeti Osman Bey uhdesindedir
	189	Evkât	
	192	Sorkuoğlanı	
	193	Devletoğlanı	
	194	Ağçakoyun	
	195	Şemi/Şemmi	Malikânesi Amasya'da vakî Darakiye? Medresesi Müderrisine meşrûtdur
	196	Armağan	İki haneden ibaret idüğü// malikânesi Amasya'da Yörgüç Paşa Vakfı idüğü
	197	Şeyhler	Malikânesi Mecidözü mukataâsına merbût idüğü

Nüfus defterleri Zünnunabad kazasındaki Nefs-i Zünnun, Bayındır, Kozvıran, Horku, Elvançelesi, Çağana, Figani, Alancık, Çitli, Konaç, Kalacık, Babük, Evkat, Alvıran ve Dağsaray köylerinde imam bulunduğunu işaret etmektedir (NFSd.2264, 1-165; NFSd.2261, 23-29, 43-50, 59; 2262, 1-47). Bu köylerden Nefs-i Zünnun, Kozvıran, Alancık, Konaç, Babük, Evkat ve Dağsaray köyleri dikkat çekicidir. Nitekim günümüz kayıtları esas alındığında bu köylerin Alevi oldukları görülmektedir. Bir asır öncesinde bu köylerde imam kayıtlarının olması oldukça düşündürücüdür. Dağsaray köyündeki kaydın yukarıda açıklanan aşiretten iskân olma sonucu oluşan sosyal

durumlar ile merkezi idarenin görevlendirdiği kısa veya uzun süreli imam kayıtlarının böylesi bir tabloyu ortaya çıkardığı düşünülebilir. Örneğin H.1259/1843-44 tarihli defterde Evkat ve Konaç köylerinde imam kaydı bulunmamaktadır (NFSd.2262, 26,27, 39-40). Diğer taraftan H.1262/1845-46 tarihli diğer bir defterde ise her iki köyde imam kaydı vardır (NFSd.2264, 37,149). Yine H.1262 tarihli defterin Kozviran ve Dağsaray köylerinde imam kaydı yokken (NFSd.2264, 65-75, 103-107) H.1259 tarihli defterde aynı köylerin imam kayıtları bulunmaktadır (NFSd.2262, 3, 43). Bu durumda her iki defterin tertip edildiği dönemler arasında belirtilen Alevi köylerinde imam görevlendirildiği düşünülebilir.

3.7. Temettuat Kayıtlarında Zünnunabad Kazası

Temettuat kayıtları, Tanzimat sonrası dönemde her bir hanenin ortalama yıllık geliri ile bu gelire esas olarak hazineye vermesi gereken vergi miktarını içermektedir. Tanzimat idarecileri, farklı tür vergileri bir çatı altında birleştirilmeyi düşünmüşlerdir. Bu nedenle öncelikle idarî birimdeki her bir haneye gelir kalemleri yerinden tespit yöntemiyle kayıt altına alınmıştır. Giderek artan vergi usulsüzlüğü ve dengesizliğinin bu yolla çözülebileceği düşünülmüştür (Öztürk, 2003, 287-304; Kütükoğlu, 1995, 395-412; Serin, 1998; 717-728). Bu defterlerden incelenen bölgedeki demografik durum, hane bazındaki taşınır, taşınmaz mallar, hanelerin yıllık kazanç miktarları ve ödeyecekleri vergi miktarı, işgücü, varsa işletmeler, meslekler, tarımsal ve sanayi ürünleri hakkında bilgilere erişilmektedir. Temettuat kayıtları, Zünnunabad'ın müstakil bir kaza olduğunu ortaya koyan derli toplu bir başka kaynak serisidir. Zira kazaya ait köylerin tamamında “tabî’-i Zünnun” veya “tabî’-i Zünnunabad” belirtmeleri yer almaktadır. 1845 yılında Zünnun’un idarî olarak Sivas eyaleti, Amasya kaymakamlığına bağlı olduğu anlaşılmaktadır (ML.VRD.TMTd.14976, 1; ML.VRD.TMTd.14991, 2). Temettuat kayıtlarında Zünnunabad kazasının 22 köyüne ait bilgilere erişilmiştir. H.1261/1845 yılına ait bu kayıtlar sayesinde kazadaki 22 köyde toplam 490 hanenin olduğu anlaşılmaktadır. Bunların vergi hanesi oldukları akıllardan çıkarılmamalıdır. Kazaya bağlı köylerden Kayı ile Pınarbaşı ve Doğmuş isimli köylerin “Aşiret-i Cihanbeylü” olduğu kayıt üzerinde belirtilmiştir. Bu köylerden Pınarbaşı ve Doğmuş köyleri temettuat kayıtlarının bir tutulduğu görülmektedir. Bunlardan Pınarbaşı köyü bölgedeki kadim köylerden biridir (TTd.1265/5).

Vergiye esas hane sayısı en fazla olan köyler Figani, Elvançelebi ve Kozlurvan şeklinde sıralanabilir. Bu köylerin Amasya’dan Çorum ve Samsun cihetine seyreden vadi boyunca uzanan dağların ova ile birleştiği yerlere konumlandıkları görülmektedir. Figani köyü Sivrikıran tepesinin (934m) Çorum-Amasya-Mecitözü şosesine bakan tarafında hafif kıvrımlı arazi üzerinde yer almaktadır. Kadim yerleşim izleriyle Elvançelebi ise Mürti (1187m), Kavaklıbaşı ve Kalaycuyurdu (1169m) tepelerinin kesişimindeki düzlükte bulunmaktadır. Son olarak da Ketenlık, Bağyazı ve Yığın tepelerinin oluşturduğu çanakta yer alan Kozören köyü de yine aynı şoseye oldukça yakındır. Kaza merkezine olan yakınlıkları, şose üzerinde bulunmaları, etraf dağların beslediği su kaynaklarının bolluğu ile verimli arazileri bu köyleri diğerlerine göre daha tercih edilebilir yapmış olmalıdır. Bunların aksine Hızır, Körücek, Terkan, Zünnun ile Kayı köylerinin ise temettuat kayıtlarındaki hane sayıları oldukça azdır.

Tablo 9, Zünnunabad Kazası Temettuat Kayıtları

Sıra	Defter	Köy	Tarih	Sayfa	Hane	Vergi	Geliri
1	ML.VRD.TMTd.14976	Bayındır	1261	1-13	25	4.770	14.454
2	ML.VRD.TMTd.14979	Konaç		1-5	10	1.416	4.334
3	ML.VRD.TMTd.14983	Pınarbaşı ve Doğmuş		1-7	16	357	5.384,5
4	ML.VRD.TMTd.14988	Körücek		1-3	3	580	2.344
5	ML.VRD.TMTd.14991	Alancık		1-9	21	3.240	11.978
6	ML.VRD.TMTd.14993	Çitli		1-11	25	4.720	16.666
7	ML.VRD.TMTd.14977	Elvançelebi		1-19	61	8.129	21.720
8	ML.VRD.TMTd.14984	Terkan		1-3	6	850	2.387,5
9	ML.VRD.TMTd.14990	Babük		1-7	13	1.819	15.755
10	ML.VRD.TMTd.14978	Çağana		1-7	12	1.977	4.976
11	ML.VRD.TMTd.14987	Kalacık		1-11	20	2.510	13.937
12	ML.VRD.TMTd.14989	Alvıran		1-7	18	1.984	6.396
13	ML.VRD.TMTd.14992	Avkat/Evkat		1-12	34	5.336,5	8.787
14	ML.VRD.TMTd.14994	Nefs-i Zünnun		1-3	7	1.184	4.153,5
15	ML.VRD.TMTd.14981	Kayı		1-3	7	390	4.185,5
16	ML.VRD.TMTd.14982	Kozluviran		1-20	46	8.440	18.828
17	ML.VRD.TMTd.14985	Dağsaray		1-7	14	2.971	9.291
18	ML.VRD.TMTd.14986	Hızır		1-3	2	300	1.803
19	ML.VRD.TMTd.14980	Hisarkavak		1-11	29	5.318	12.658
20	ML.VRD.TMTd.14995	Geykoca		1-5	10	1.230	6.158,5
21	ML.VRD.TMTd.14996	Figani		1-20	77	12.219	48.521
Toplam					456	69.740,4	234.715

Tablo 9'daki veriler esas alındığında Zünnunabad kazasının 21 köyündeki 546 vergi hanesinin yıllık vergi miktarının 69.740,4 ve yıllık kazançlarının ise 234.715 kuruş olduğu görülmektedir. Dolayısıyla 1845 yılında kazadaki köylerin yıllık kazançlarının yaklaşık 1/3'ünün vergi olarak ödendiği söylenebilir. Yıllık kazanç ve ödemeleri gereken vergi miktarları doğal olarak hane sayılarına bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Hane sayısı fazla olan köylerde bu miktar fazla iken az olanlarda ise düşüktür. Figani köyü hem yıllık kazanç hem de ödenen vergi miktarı bakımından diğerlerle göre ön planda yer almaktadır. Sadece iki hanesi bulunan Hızır köyü ise bunun tam tersi bir görüntü vermektedir.

Kayı köyüne ait temettuat kaydında “İşbu Kayı karyesinin arazisi Hacı karyesinde Çolakoğlu Hasan'ın olarak derûnunda iskân olan aşiretlere senevîlerini icâra virmiş olduğundan ahzetmiş olunduğu icâbı” şeklinde bir not yer almaktadır. Çolakoğlu Hasan'ın bu mahiyetteki toplam arazisinin 47,5 dönüm mezrû' yani ekili tarla ile 60 dönüm gayr-ı mezrû' tarla olmak üzere toplam 107,5 dönüm olduğu anlaşılmaktadır. Çolakoğlu Hasan bu arazi için aşiret mensuplarından 1260 ve 1261 senelerinde 350 kuruş icarla almıştır. Kayıta bahsedilen köyün Evkat Hacı köyü olması muhtemeldir. Ancak köye ait temettuat kayıtlarında “Kara Çolakoğlu” lakabı yer almasına rağmen Hasan ismine rastlanılmamıştır (ML.VRD.TMTd.14992). Çolakoğlu Hasan'ın kaydına Elvançelebi köyünde rastlanılmıştır. Köyün 31. hane ve sıra numarasında yer alan Çolakoğlu Hasan'ın köyde 12 dönüm mezrû' ve 12 dönüm de gayr-ı mezrû' olmak üzere toplam 24 dönüm tarlası bulunmaktadır (ML.VRD.TMTd.14977, 10). Dolayısıyla esasında Elvançelebi köyünde bulunan Çolakoğlu Hasan'ın burada

görüldüğü üzere “Hacı Karyesi”nde olarak belirtilmesi de oldukça ilginçtir. Bu durumun çalışmanın başında ifade edilmiş Evkathacı, Elvançelevi ve Zünnun köyleri arasında gidip gelen bir bilgi karmaşasının sonucu olduğu düşünülebilir. Bu kaynak serisinde kazaya ait muaf kategorisinde yer alan haneler oldukça azdır. Elvançelevi köyündeki “Mü’ezzinoğlu ihtiyar Hasan” örneğinde olduğu gibi muaflik durumlar için kimi kıstaslar gerekmektedir. Mü’ezzinoğlu Hasan “fukaradan olduğundan virgü namına nesne alınmadığı” belirtilmektedir (ML.VRD.TMTd.14977, 9). Ayrıca günümüzde Alevi olduğunu bildiğimiz köylerin kayıtları üzerinde de herhangi bir ifade, açıklamaya tesadüf edilememiştir. Örneğin Elvançelevi köyü kayıtlarında bu hususu işaret edecek bir bilgi yer almamaktadır. Köy kayıtlarında her ne kadar “Dedeoğlu” ve “Dervişoğlu” (ML.VRD.TMTd.14977, 13, 19) gibi lakaplar varsa da bunların Alevilik inancı terminolojisindeki yeriyle ilişkili olup olmadıkları hususu anlaşılamamıştır. Bu durum söz konusu köylerdeki hane sahiplerinin Alevi olup olmadıkları yönündeki hükümden ziyade kayıtların tutuluş mantığından kaynaklanmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu cihetinde köyünde yaşayan tarımsal uğraş sergileyen bir Alevi ocakzâdenin vergiden muaf tutulması oldukça ender rastlanan bir durumdur. Örneğin Orta Anadolu’da oldukça önemli ocaklardan biri olan Hubyar’ın ocakzâdeleri de aynı durumda kaydedilmişlerdir (ML.VRD.TMTd.14806,17). Bu nedenle temettuatlarda bu tür örneklerin oldukça az rastlanıldığını ve incelediğimiz bölgede de herhangi bir örneğe temas edilmediğini belirtmek gerekmektedir. Bayındır, Zünnunabad kazasının seyyid kaydı olan tek köyüdür (Alandağlı, 2023, 254,255). Bu bakımdan köydeki haneler, XVII. yüzyılın son çeyreğinde tarihlendirilen teftiş defterindeki sülale esas alınarak kontrol edilmiştir. Fakat “Melik Mansur” isimli bir sülale ismine rastlanılamamıştır. Osmanlı idaresinin seyyid hanelerine uyguladığı vergi muafiyeti veya aradan geçen iki asırlık zamanda bu hanedanın köyden ayrılmış olması ihtimalleri mevcut durumun nedeni olabilir. XV. yüzyıldan itibaren var olduğu bilinen Sazdoğmuş köyünün temettuat kayıtların dayer almasının nedeni bilinmemektedir. Ancak 18 Nisan 1871 tarihli bir belde bu köyün bilinmeyen bir nedenle terk-i diyar edildiğini işaret etmektedir. Belge esas olarak köyde bulunan Devlet Hatun vakfına ait cami ile yakınındaki evleri bilinmeyen bir nedenden dolayı yıkıldığını içermektedir. Bu bağlamda “civarında bulunan bil’l-cümle haneler mukâddema külliyyen münhedim olarak ahalisi civarda olan Terkan karyesine nakletmiş olduklarından” şeklinde köy halkının, kendi köylerine yakın Terkan köyüne göç etmiş oldukları görülmektedir. Terkan köyünde ise Cuma cami olmadığından Sazdoğmuş köyü camisindeki görevlilerin bu köyde hızlıca inşa ve ihdas edilecek olan camiye görevlendirilmeleri istenmektedir (İ.DH.633/43983). Dolayısıyla XIX. yüzyılın sonların Sazdoğmuş köyünde bilinmeyen bir nedenle köy camisi ve etrafındaki çokça hanenin yıkıldığı, bundan dolayı köy halkının Terkan köyüne göç ettikleri söylenebilir.

Genel Değerlendirme ve Sonuç

Kazaya ait avarız defterinde Bebük, Sorkuoğlanı, Kayı, Horku, Körücek ve Sazdoğmuş köyleri yer almamaktadır. Diğer taraftan Bayındır, Eminlik/Ahenlik, Saray, Kaymak, Hacığın/Hacıkeni, Çatal/Çitli ve Armağan gibi bazı yeni köylere rastlanılmaktadır (TTd.776, 57-64). Bunlardan Ağçakoyun’un Mecitözü ile Elvançelevi arasında özellikle Mecitözünü karşıdan gören hafif yükseltili yamaç üzerinde bulunması Celali sonrası yerleşim modelini akla getirmektedir. Benzer özellikler Hacıalı Dağı, Kel Tepe, Ardiç ve Çal Tepe yükseltileri arasında Mecitözü’nden Dövençi Ovasına seyreden yol üzerinde yer alan Çitli/Çatal köyü içinde de geçerlidir.

Tablo 10, Zünnunabad Kazası Köylerinin Hane ve Nefer Sayıları

Köy	1530			1576-77			1643			1846 Nüfus			1845-46 Temettuat
	Nefer	Hane	Mücerred	Nefer	Hane	Mücerred	Nefer	Hane	Mücerred	Nefer	Hane	Mücerred	Hane
Bebük	41	38	3	89	66	23				13			13
Terkman/Tekman	26	18	7	71	35	36	10	6	1	9			6
Mahmudlu	16	13	3	30	18	12	4	4					
Evhad/Evkat	40	29	10	140	71	69	29	21	8				34
Devletoğlu	50	34	16	83	36	47	14	10	3	8			
Kozluviran	98	72	22	221	107	114	29	28	1	55			46
Hisarkavak	24	23	1	88	47	41	26	23	3	32			29
Sorkuoğlu	76	63	14	175	117	58				2			
Konaç	29	24	5	90	34	56	12	11	1	11			10
Figani	79	68	11	215	141	114	26	22	2	72			77
Elvançelebi	111	71		207	107	100	52	45	4	70			61
Tanun/Nefs-i Zünnun	69	60	9	152	78	74	21	18		7			7
Altı Viran/Alviran	25	18	7	64	38	26	30	23	7	21			18
Hızır	18	17	1	62	38	24	14	12	2	3			2
Çağana	49	36	13	114	53	61	53	40	12	15			12
Bekış	10	8	2	27	15	12	8	7	1	13			
Pınar Başı				4			21		21	26			16
Doğmuş	41	26	14	67	38	29	8	7					
Geykoca	19	17	2	55	34	21	5	5		11			10
Kalacık	11	8	3	32	18	13	9	7	2	23			20
Alancuk	33	31	2	101	55	46	7	7		22			21
Karye-i Saraycık Etrakiyye	38	33	5	29	17	12	12	12					
Mezra-i Körücek				67	36	31				3			3
Şeyhler	26	22	4	55	28	27	9	7	2	3			
Horku	38	29	9	106	53	53				13			
Kayı	10	8	2	24	16	8				8			7
Hatre (Hutni nâm-ı diğer Kızık)	51	35	15	85	49	36	12	12					
Lohman													
Zekerriyaoğlu	8	7	1	7	5	2							
Sazdoğmuş	45	30	15	79	37	42							
Kuyucak	30	27	3	61	31	30	11	9	1				
Kayadibi	15	12	3	27	13	14	6	6					
Fakihahmed	14	10	4	32	15	17	5	4	1				
Şeyh Şibli				10	8	2							
Bayındır							9			25			25
Eminlik/Ahenlik							6	5					
Saray							12	12					
Kaymak							7	5	2				
Hacığın/Hacıkeni							13	10	2				
Çatal/Çitli							3	3		29			25
Armağan							13	11	2				
Ağçakoyun										8			
Dağsaray										15			14
Toplam	1.140	887	206	2.669	1.454	1.250	496	392	78	551			456

Kazaya bağlı yerleşim birimlerinin sayısında ciddi bir değişiklik olmamasına rağmen hane ve nefer sayılarındaki bu artışın nedeni olarak da muhteşem iklimi işaret etmek hatalı olmaz. Nitekim defterin tutulduğu dönemde bölgede tarımsal ziraat ve hayvansal işgalin tabiatına uygun bir iklimin varlığı diğer bölgelerde olduğu gibi incelenen havzada da ciddi oranda nüfus artışına yol açmış olmalıdır. Bu durumun

en somut dayanaklarından biri şüphesiz mücerred yani bekarların sayısındaki artıştır. Mücerred sayılarında aradan geçen yaklaşık 50 yıllık dönemde 7 katı oranında bir artışın yaşandığı anlaşılmaktadır. XVI. yüzyılın sonlarında doğru Anadolu havzasında bu değişim ve gelişim fazla sürmemiş ve Celali İyanları patlak vermiştir. Siyasî, malî, askerî ve sosyo-kültürel etkenleri yanı sıra son zamanlarda iklimsel değişimlerin de arasında gösterildiği nedenlerden kaynaklı bu isyanlar Anadolu'daki nüfus ve iskânı adeta gelişim ve büyümenin başladığı noktaya hatta bazı bölgelerde bunun bile gerisine götürmüştür. Bu durumu bariz olarak ortaya koyan avarız defterlerinde bakıldığında Zünnunabad kazası köylerinde sadece 496 nefer, 392 hane ve 78 mücerred tespiti yapılmıştır.

Yukarıda ifade edildiği üzere XVI. yüzyılın ilk yarısına göre yaklaşık 7 katı oranındaki bir artışı barındıran 1576-77 yılı tahriri esas alındığında, 1643 yılı avarızına göre kazaya ait köylerin nefer sayısı bu sefer tersi yönde azalmıştır. Nefer sayısında yaklaşık olarak 6, hane sayısında 4 ve mücerred sayısında ise 16 kat oranında bir azalmanın olduğu söylenebilir. Dolayısıyla özellikle bekar nüfus özelindeki bu devasa düşüş Celali İyanları ile değişen iklimsel etkenlerin bir sonucu olarak görülebilir. Celali İyanları'nın kazaya bağlı köylerin reayası üzerindeki tesirini nüfus ve temettuat kayıtlarında da görebilmek mümkündür. Nitekim kazaya bağlı köylerdeki hane sayısı bir daha asla XVI. yüzyılın sonlarındaki sayıya erişememiştir. Bunda kazaya bağlı bazı köylerin idarî sınır değişiklikleriyle başka kazalara bağlanması ve temettuat sayımlarının yapılmaması gibi etkenlerin de etkisi olabilir elbette. Ancak öncelikle temettuatlar üzerinde bu mahiyette bir örneğe rastlanılmadığını ifade etmek gerekmektedir.³⁰ 1481 yılı tahriri ile Elvançelebi Zaviyesi Vakfiyesi'nde tespiti yapılan köyler, nefer ve hane sayıları belirtilmediği için Tablo 10'da yer almamaktadır. Ancak 1451 yılı vakfiyesinden hareketle Elvançelebi, Zünnun, Sorkun, Bekiş, Çağana, Alvıran, Körücek, ve Horku şeklinde sıralanabilecek olan köylerin bölgedeki iskân geçmişini XV. yüzyılın ilk yarısına kadar geriye götürdüklerini de ifade etmek gerekmektedir. Yine yer yer kazaların idarî sınır değişikliğinden kaynaklı olarak Kayadibi, Köseeyüb, Zekeriyyaoğlu ve Fakiahmed köylerinin de bahsi yapılmamıştır.³¹

Temettuat, nüfus ve hurufat ile avarız kayıtlarındaki iskân birimleri, köyler, hemen hemen aynıdır. Bu kaynak türleri esas alınarak XVII.-XIX. yüzyıllar kaza merkezli olarak ele alınabilmektedir. Ancak XV.-XVI. yüzyıllarda kaza statüsünde olmadığından Geldiklanabad kazası içerisinde ilgili köyler tek tek seçilerek tetkik edilmiştir. XV. yüzyıldan XIX. yüzyıla uzanan süreçte kazaya bağlı köylerin diğer Orta Anadolu köylerinin yaşamış oldukları değişim ve dönüşümü yaşadıklarına tanıklık edilmiştir. XVI. yüzyılda görülen hissedilir nüfus artışı, Celali İyanları'yla beraber bu nüfusun azalması, hatta bazı köylerinin harabe olması gibi özellikler Zünnunabad kazasında da görülmüştür. Kazaya ait kayıtların elde edilen en ilginç hususlardan biri, XV ve XVI. yüzyıllarda bölgede var olan Kızılbaş/Alevi nüfusunun Celali İyanları'yla birlikte nispeten dağılmış olduğuna dair ip uçlarıdır. Vergi mükelleflerinin isimleri bu durumu ortaya koymaktadır. Ancak Elvançelebi tekkesinde bu durumun tersi bir durum bulunmaktadır. Nitekim tekkede Alevi/Kızılbaş itikadı bakımından oldukça önemli olarak bilinen ve müşrid olarak adlandırılan ocakzâde kayıtları bulunmaktadır. Bu durum Celali sonrası dönemde de Alevi dede soyluların burada bulunduklarının açık

30 <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Arama/OzelArama.aspx>.

31 Başta bu köyler olmak üzere havzadaki diğer köylerin çalışmada almamış olmasının yaratmış olduğu boşluk ileride çalışmanın genişletilerek bir kitaba dönüştürülmesiyle giderilecektir.

bir göstergesidir. Ancak sonraki hurufat, nüfus ve temettuat kayıtlarında bu minvalde bilgiye rastlanılmamaktadır. Bazı bölgelerde özellikle nüfus kayıtlarında tekkenişin veya mu'af kategorisinde kaydedilen bu tür ailelerin Elvançelebi özelinde yer almamaları XVII. yüzyılda var olan tekkedeki Alevi nüfus ve idaresinin tam olarak bilinmeyen bir tarihte değiştiğinin göstergesi olabilir. Tekkenin günümüzde Aleviler oldukça önemli bir adak ve dilek yeri olması da bu şekilde yorumlanabilir.

Alevi/Kızılbaş tarihi ve kültürel varlığının yoğun olduğu düşünülen bölgelerden biri olarak Zünnunabad kazası özelinde yürütülen nüfus, iskân ve itikâdî hususları önceleyen bu çalışma, özellikle kullanılan arşiv belgeleri nazar-ı dikkate alındığında Alevi/Kızılbaş belirtmesinin bu tür belgelerde yer almadığını ortaya koymuştur. Daha açık bir ifade ile bugün Alevi olan veya geçmişte Alevi/Kızılbaş olduğu düşünülen örneklerin çalışmada kullanılan bölge ve buraya ait kaynaklar özelinde takibi yapılamamış, sürdürülememiştir. Bu durum Osmanlı İmparatorluğu kayıt geleneği ve kayıtların tutuluş nedenlerinin daha ziyade malî ve askerî amaçlarla hazırlanmış olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak özellikle Elvançelebi özelinde avarız kayıtlarında tespit edilen bilgiler burada Celali sonrası dönemde bir Alevi varlığının olduğunu işaret etmektedir. Elvançelebi Tekkesi köyünün günümüzde sahip olduğu durumu göz önüne alındığında 1643 yılından sonra tam olarak bilinmeyen bir tarihte Alevi varlığının kaybolduğu söylenebilir. XIX. yüzyılın değişen dünyasının ön plana çıkardığı talep-tüketim odaklı ticarî hayatın gereği olarak Zünnunabad güneyindeki Mecitözü ve kuzeyindeki Merzifon ile Hacıköy kazalarının gölgesinde kalmıştır. Birkaç köyle sürdürmeye çalıştığı idarî misyonunu 1864-65 yılına kadar koruyabilmiştir. Zaten pek çok köyünü sıralanan kazalara kaptıran Zünnunabad, elindeki birkaç köyü de Mecitözü'ne devrederek XVI. yüzyılın sonlarına doğru kazanmış olduğu idarî hüviyetini XIX. yüzyılda kaybetmiştir. Bu durumun belki de tek nişanesi olan Zünnun isimli köy de Cumhuriyet'in ilk yıllarında Söğütyolu olarak değişerek kaybolmuştur. Geride bu çalışmanın muhtevasını oluşturan arşiv malzemesi ile her geçen gün törpülenen yereldeki sözel hafızaya konu olmuş söylencesi kalmıştır.

Kaynaklar

Arşiv Vesikaları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA).

Bab-ı Defteri Mevkufat Kalemi Evrakı (D.MKF.) 9/263; 68/47.

Cevdet Dahiliye (C.DH.) 183.

İrade Dahiliye (İ.DH.) 633/43983

İbnülemin Vakıf (İE.EV.) 6/642.

Kâmil Kepeci Tasnifi Defterleri (KKd.) 6566.

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d.) 17798.

Meclis-i Vâlâ Riyâseti Belgeleri (MVL.) 689/18.

Mühimme Defterleri (A.DVNS.MHMd.) 31/340; 48/324.

Nüfus Defterleri (NFSd.) 2134; 2141; 2258; 2259; 2261; 2262; 2264; 3862; 3863; 3864; 7256; 20233.

Sivas Vilayet Salnâmesi (SVS.) DO2457,239,240,449; 2467, 101, 153, 712.

Tapu Tahrir Defterleri (BOA. TTd.) 15; 19; 387; 776, 1265.

Temettuat Defterleri (ML.VRD.TMTd.) 14806; 14976; 14978; 14979; 14980; 14981; 14982; 14983; 14984; 14985; 14986; 14987; 14988; 14989; 14990; 14991; 14992; 14993; 14994; 14995; 14996; 14977.

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadîme Arşivi Tapu Tahrir Defterleri (TKG.KK.TTd.) 15 (323/26), H.984; 16 (324/34), H.984; 220 (325/245); 388 (311/583) H.984; 436 (327/464); 437 (326/497).

Vakıflar Genel Müdürlüğü Hurufat Defterleri (VGMA.HRF.d.) 1088/43; 1090/82; 1119/43; 1140/162; 1141/ 1121; 1160/1140; 1159/1139; 1139/1119; 1111/1091; 1121/58; 1148/1128; 1108/1088; 1110/1090; 1137/1117; 1107/1087; 1113/1093; 1104/1084; 1116/1096; 1179/1158; 1162/1142; 557/548; 574/565; 554/545; 550/541; 577/568; 558/549; 559/550.

Araştırmalar ve İncelemeler

378 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) II, *Dizin ve Tıpkıbasım*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1997.

Abacı, Nurcan, “Avârız Vergisinin Tahsilinde Mükelleflerin Rolü Hakkında Bazı Bilgiler”, *VIII. Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi*, (18-21 Haziran 1998), (ed. Nurcan Abacı), 2006, 25-33.

Abdizâde Hüseyin Hüsâmeddin Yaşar, *Amasya Tarihi*, C.1-4, (ed. S. Keçeci Kurt-R. O. Özel-M. Hakverdioğlu), Amasya Belediyesi Yayınları, Samsun, 2022. <https://amasya.bel.tr/uploads/e-kitap/kitap/1-4/index.html>.

Abdizâde Hüseyin Hüsâmeddin Yaşar, *Amasya Tarihi*, C.9-12, (ed. S. Keçeci Kurt-R. O. Özel-M. Hakverdioğlu), Amasya Belediyesi Yayınları, Samsun, 2022, <https://amasya.bel.tr/uploads/e-kitap/kitap/9-12/index.html>.

Açıkel, Ali, “Rum Eyaleti”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 35/225-226, Ankara, TDV Yayınları, 2008.

Alandağlı, Murat, XIX. Yüzyılda Mecitözü Havalisinde Milli ve Kavilli Aşiretleri (Tarihsel Geçmiş, Nüfus ve İskânları), *XIX. Türk Tarih Kongresi (3-7 Ekim 2022)*, *Bildiriler III/II*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2024, 1043-1080.

Alandağlı, Murat, *Vilâyet-i Rum'da Seyyidler*, 94 ve 95 Numaralı Teftiş Defterlerine Göre, Ürün Yayınları, Ankara, 2023.

Albayrak, Nurettin, “Kesik Baş Destanı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 25/308-309, Ankara, TDV Yayınları, 2022.

Bakırer, Ömür, “Bizans Danışmend, Selçuklu ve Beylikler Dönemlerinde Çorum”, 5. *Hitit Festivali Komitesi, Çorum Tarihi*. II. Ksm. Haz. M. Ceren ve İ. Yiğit. Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayını, 2015, 51-78.

Bakırer, Ömür “Bizasn Danışmend, Selçuklu ve Beylikler Dönemlerinde Çorum”, 5. *Hitit Festivali Komitesi, Çorum Tarihi*, Çorum Belediyesi Yayınları, Ankara, 2020, 61-91.

Behar, Cem. *Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927*, Tarihi İstatistikler Dizisi, C. 2, Ankara, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, 1996.

Bilgi, Nejdett. “Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları Hakkında”, *Türk Yurdu*, XIX-XX (148-149), 700. Yılında. Osmanlı, Aralık 1999-Ocak 2000, 117-124.

Darling, Linda, *Gelir Artışı ve Kanuna Uygunluk, Osmanlı İmparatorluğunda Vergi Toplanması ve Maliye Yönetimi 1560-1660*, (Çev. Adnan Tonguç), Alfa Tarih Yayınları, İstanbul, 2019.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002.

Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar. İstanbul*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV) Yayınları, No, 82, İstanbul, 2014.

Erdoğan Öznlü, Emine, “Osmanlı Dönemi Balkan Tarihine Dair Önemli Bir Kaynak: Derdest Defterleri”, *Gazi Akademik Bakış*, 4/7, 2010, 193-200.

Ertekin, Eşref, “Elvançelebi Vakfiyesidir”, *Vesikalar* 244, *Çorumlu*, 39, 1942, 352-355.

Eyice, Semavi, “Elvançelebi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 11/65-67, Ankara, TDV Yayınları, 1995.

Eyice, Semavi, “Çorum'un Mecidözü'nde Âşık Paşa-oğlu Elvançelebi Zaviyesi”, *Türkiyat Mecmuası*, 15, 1969, 211-246.

- Faroqhi, Suraiya, *Towns and Townsmen of Ottoman Anatolia Trade, Crafts and Food Production in an Urban Setting 1520-1650*, Cambridge University Press, Cambridge 1984.
- Gümüşçü, Osman, *Tarihi Coğrafya*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2016.
- Gümüşçü, Osman, “Tarihi Coğrafya ve Yakın Disipliner Sahadaki Yeni Gelişmeler”, *Türkiye Tarihi Coğrafya Araştırmaları* (ed.O. Gümüşçü-İ. Yiğit), Yeditepe yayınları, İstanbul, 2023, 79-122.
- Gürbüz, Adnan, “Elvançelevi Zaviyesi’nin Vakıfları”, *Vakıflar Dergisi*, 23, 1994, 25-30.
- Gökçe, Turan, “XIV. Yüzyıl Sonları ve XVII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı İdarî Taksimatında Görülen Kaza Sayısındaki Artışa Dair Bazı Tespitler”. *Doğumunun 65. Yılında Prof. Dr. Tuncer Baykara’ya Armağan, Tarih Yazıları*, Der. M. A. Erdoğan. İstanbul: IQ. Yayınları, 2006, 237-266.
- Gökbek, Ahmet, *Ansiklopedik Alevi Bektaşî Terimleri Sözlüğü*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2019.
- Gökbilgin, Tayyib, “15 ve 16. Asırlarda Eyâlet-i Rum”, *Vakıflar Dergisi* 6/51-62, Ankara, 1965.
- Harman, Ömer Faruk, “Yûnus”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 43/597-599, Ankara, TDV Yayınları, 2013.
- Haldon, John, “Euchaita: From Late Roman and Byzantina Town to Ottoman Village”, *Archaeology and Urban Settlement in Late Roman and Byzantine Anatolia*, Cambridge University Press, 2018, 210-254.
- Karal, Enver Z, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, 1994.
- Karpat, Kemal, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, (çev. Tırnakçı, B.), Timaş Yayınları, 2010.
- Kesik, Muharrem, “Zünnûn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, EK-2/694-696, Ankara, TDV Yayınları, 2019.
- Köseoğlu, Neşet, “Elvançelevi”, *Çorumlu*, 46/3-10, Çorum, 1944.
- Köseoğlu, Neşet, “Köy Adlarına Göre Bir Araştırma”, *Çorumlu*, 13/399-401, Çorum, 1939.
- Köylerimiz, *1 Mart 1968 gününe kadar*, İçişleri Bakanlığı, İller İdaresi Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1968.
- Kurt, Yılmaz, “Çorum Sancağı Kişi Adları (XVI. Yüzyıl)”, *Belleten*, 59/224, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, 75-120.
- Kuru, Mehmet, A ‘Magnificent’ Climate, Demography, Land and Labour in Sixteenth-Century Anatolia, Seeds of Power”, *Explorations in Ottoman Environmental History* (ed. Onur İnal and Yavuz Köse), Te White Horse Press, 2019, 35-58.
- Küpeli, Özer, Klasik Tahrirden Avârız Tahririne Geçiş Sürecinde Ti pik Bir Örnek, 1604 Tarihli Manyas Kazası Avârız Defteri (16 belge ile birlikte)”, *Belgeler*, XXXII/36, 2011, 113-199.
- Kütükoğlu, Mübahat S. “Osmanlı Sosyal ve İktisâdî Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri”. *Belleten*, 59 (225), 1995, 395-412.
- Lawson, Konrad-Bavaj Riccardo-Struck Bernhard, *A Guide to Spatial History, Areas, Aspects, and Avenues of Research*, Olsokhagen Publishing, 2021.
- Nesimi, Yazıcı, *İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002.
- Ocak, Ahmet Yaşar, “XIII ve XIV. Yüzyıllar Anadolu Türk tarihi bakımından önemli bir kaynak: Menâkıb’ul-Kudsiya fi Menâşib’il-Unsiya”, *Tarih Dergisi*, 32, 1979, 89-102.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Türk Folklorunda Kesik Baş, Tarih-Folklor İlişkisinde Bir Kesit*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2013.
- Okudan, Rifat, “Ebû Bekr Şibli, Hayatı ve Tasavvuf Tarihindeki Yeri, Tasavvuf”, *İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, 19, Ankara, 2007, 211-234.
- Öz, Mehmed, “XVII. Yüzyılda Anadolu’nun Demografi Tarihi, Kaynaklar ve Problemle”, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi, Prof. Dr. Yılmaz Kurt Armağanı*, (ed. Hatice Oruç-

- Muhammed Ceyhan), Akçağ Yayınları, Ankara, 2016, 178-189.
- Öz, Mehmet, XV. Yüzyıldan XVII. Yüzyıla Samsun Yöresi", *Geçmişten Geleceğe Samsun Sempozyumu (4-6 Mayıs 2006)*, *Bildirileri I*, (haz. Cevdet Yılmaz), Samsun, 2006.
- Öz, Mehmet, *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.
- Özdemir, Rifat, "Avârız ve Gerçek-Hâne Sayılarının Demografik Tahminlerde Kullanılması Üzerine Bazı Bilgiler", *X. Türk Tarih Kongresi*, 22-26 Eylül 1986, Bildiriler, IV, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993, 1581-1613.
- Özel, Oktay, "Şiddetin Egemenliği 1550 ila 1700 Arasında Celaliler", *Osmanlı Dünyası*, ed. Christine Woodhead, çev. Gül Çağala Güven, Alfa Yayınları, İstanbul, 2018, 245-268.
- Öztürk, Said, Türkiye'de Temettuat Çalışmaları, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 1 (1), 2003, 287-304.
- Savur, Hilmi-Kayabaşı, Rabia Gökçen, "Balkanlardan Anadolu'ya Kesik Baş Türbelerinin Türk Halk Kültüründeki Yeri", *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 9/20, 2023, 573-583.
- Serin, M, (1998), "Osmanlı Arşivi'nde Bulunan Temettuat Defterleri", *Başbakanlık I. Milli Arşiv Şurası, (Tebliğler- Tartışmalar)* (20- 21 Nisan 1998), 717- 728.
- Sezen, Tahir, *Osmanlı Yer Adları*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2017.
- Son Teşkilât-ı Mülkiyede Köylerimizin Adları*, İstanbul, Hilal Matbaası, 1928.
- Solakzâde, Mehmed Hemdemî, Solakzâde Tarihi*, C.II, (Haz. Vahid Çabuk), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989.
- Tosun, Necdet, "Zünnûn el-Mısıri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 44/575-576, Ankara, TDV Yayınları, 2013.
- Turan, Osman, *Selçuklular Zamanına Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1996.
- Ünal, Mehmet Ali, "Osmanlı Kanunnâmelerine Göre Anadolu Sancaklarında Ölçü ve Tartılar", *2. Uluslararası Osmanlı Coğrafyası Arşiv Kongresi, Bildiriler C. I*, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Dairesi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2019, 701-735.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv Rehberi*, haz. (Mevlüt Çam, İbrahim Turhan, Rıdvan Enes Akçatepe), Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2020.
- White, Richard, "What is Spatial History?", *Stanford University spatial history lab*, 1 February 2010.

İnternet Kaynakları

- https://www.nufusune.com/mecitozu-ilce-nufusu-corum#google_vignette, (Erişim Tarihi, 25.11.2024).
- <https://www.youtube.com/watch?v=gZNQMe10Zl0>, (Erişim Tarihi, 10.10.2024)
- <https://kulturenvanteri.com/tr/yer/seyh-i-sibli-turbesi/#17.1/40.9052/31.148>, (Erişim Tarihi, 11.10.2024)
- https://isamveri.org/pdfdrg/D01986/2021_1/2021_1_BAGCIB.pdf, (Erişim Tarihi, 10.10.2024)
- <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/nigde/gezilecekyer/kesikbas-semi-tebrizi--turbesi>, (Erişim Tarihi, 10.10.2024)
- <https://www.turkiyenintarihieserleri.com/?oku=79>, (Erişim Tarihi, 10.10.2024).
- <https://kulturenvanteri.com/tr/yer/kesikbas-turbesi/#17.1/39.937515/32.865326>, (Erişim Tarihi, 10.10.2024)
- <https://www.konyayenigun.com/kesikbas-turbesi>, (Erişim Tarihi, 10.10.2024).
- <https://www.erolsasmaz.com/?oku=1056>, (Erişim Tarihi, 10.10.2024).
- <https://www.kastamonuistiklal.com/kesik-bas-turbesi> (Erişim Tarihi, 10.10.2024).
- <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Arama/OzelArama.aspx>, (Erişim Tarihi, 10.10.2024)

- <https://www.nisanyanyeradlari.com/?y=Z%C3%BCnnunabad&ul=Hepsi&o=c&s=1&n=0>, (Erişim Tarihi, 12.12.2024).
- https://www.nufusune.com/mecitozu-ilce-nufusu-corum#google_vignette, (Erişim Tarihi, 25.11.2024).
- <https://scalar.fas.harvard.edu/imperiia/what-is-spatial-history>, (Erişim Tarihi, 26.11.2024).
- <https://www.cambridge.org/core/books/archaeology-and-urban-settlement-in-late-roman-and-byzantine-anatolia/euchaita-from-late-roman-and-byzantine-town-to-ottoman-village/94255E957A7814BF1292918E9E38D396>, (Erişim Tarihi, 05.02.2025).

Extended Abstract

As a settlement unit, Zünnunabad has a history dating back to the pre-Ottoman period, the Seljuk and Danishmenian periods. It can be said that the region started to develop administratively, financially and economically, especially during the time of the Danishmenians. The shortage of sources, documents and information from these periods turned into another difficulty with the establishment of the Ottoman administration in the region. This time, the settlement units that make up Zünnunabad were located within the borders of the Geldiklanabad township(Kaza) of the Amasya Sanjak. The Ottoman tahrir notebooks of the XVth and subsequent XVIth centuries bear the traces of this enigma. Therefore, it is understood that it was not a township(Kaza) in the periods mentioned on the occasion of these sources. However, within the available information, references are made to the Zünnunabad qadi in the documents belonging to the period of about ten years following the year 1576-77, when the last tahrir of Amasya was made. Confirmation of such explanations is made only on the basis of the Avâriz book of 1643. This notebook is the first source in which Zünnunabad is included as an independent township(Kaza). It was later listed as a township(Kaza) in the following hurufat, population and dividend records. After the second half of the XIXth century, due to the decrease in the number of affiliated villages and the difficulties caused by this situation both administratively and financially, the villages of the Zünnunabad township(Kaza) were bound to Mecitözü. Thus, an administrative center, which took place in the mysterious and colorful world of the Central Anatolian countryside in periods that we cannot fully identify, has gained a past that will be the subject of historical documents. Zünnunabad, which came to the fore administratively due to the favorable conditions of the XVIIth century world, fell into the opposite situation in the XIXth century. In this period, trade and market economy were shaped, Mecitözü became even brighter than Zünnû-abad. In this state of the proximity of both to Çorum, Zünnunabad lost its administrative identity due to the fact that Mecitözü was also close to Amasya and was probably located on the Tokat, Amasya and Samsun route.

There are very important issues that color the history of Zünnunabad, which is tried to be put forward administratively. The frequent mention of its name in documents related to the Jalâlîs and Kızılbaş/Alevi can also be considered in this respect. From this point of view, the region can be considered as an important settlement area for the Kızılbaş/Alevi people, which was the successors of the Danishmenians. In the XVIth century, the Safavids emerged as an important power in the East against the Ottoman administration, which was destined to be the protector of the Islamic world. It is understood that there was a significant unrest in the region due to the heavy taxes triggered by the increasing central administration and war expenditures and the Ottoman-Safavid conflict. The study is basically the product of two important problematics. The first of these has to do with the method. In other words, it is an essay on to what extent it is possible to study the settlement and demography of a unit that emerged administratively at any point in Ottoman history. In this respect, as usual, it was moved on a research plane that moves from the recent period to the distant past, not from the distant past to the present. Despite the difficulties of this situation, a certain amount of light was shed on the world of a Central Anatolian settlement and administrative unit on which not much work has been done. The second is related to an issue that was not done in similar studies before, such as the follow-up of the Qizilbash/Alevi presence in the region. The investigations carried out on the question to what extent it is possible to follow the Kızılbaş/Alevi presence in a certain region on the basis

of settlement units are almost non-existent in the historical literature of our country. In terms of touching on this issue, Zünnunabad was considered as an important example. However, it should be stated that the aspect of the deep-rooted Kızılbaş/Alevi presence in the region, which is reflected in Ottoman archival sources, is quite shallow. This, of course, stems from the reason and practice of keeping Ottoman records. In these sources, which prioritize military, financial and bureaucratic transactions, the Kızılbaş/Alevi presence could only find a place as a result of the movement of opposition and stance against the existing order and some of its practices.